

LATINSKI NATPISI ANTIČKOG, KASNOANTIČKOG I
RANOSREDNJOVJEKOVNOG RAZDOBLJA NA OTOKU PAGU I
ZADARSKO-ŠIBENSKOM OTOČJU

ANAMARIJA KURILIĆ
Filozofski fakultet u Zadru

UDK: 930.27(497.5)
Izvorni znanstveni članak

Primljeno: 18. V. 1994.

Rad predstavlja korpus svih dosad poznatih latinskih natpisa antičkog, kasnoantičkog i ranosrednjovjekovnog razdoblja s otoka Paga i sa zadarsko-šibenskog otočja. Sadrži 48 natpisa, od kojih većina potječe s otoka Paga (37), dok su preostalih 11 pronađeni na otocima Ugljanu (1), Pašmanu (1), Dugom otoku (3), Komatu (1), Vrgadi (1), Murteru (3), te otočju Sustipancu (1). Većina ih pripada antičkom razdoblju (33), dok se manji broj može pripisati kasnoantičkom (5) i ranosrednjovjekovnom razdoblju (10).

Tijekom rada na znanstvenom projektu "Naseljavanje zadarsko-šibenskog otočja do početka 20. stoljeća" (pod vodstvom dr. S. Čače, kojemu se zahvaljujem na poticaju i pomoći u izradi ovog rada) prikupljena je raznovrsna građa s ciljem definiranja procesa naseljavanja na ovom otočju i na otoku Pagu. U sklopu rada na projektu skupljeni su i latinski natpisi, koji već samom svojom prirodom pisanog spomenika daju dragocjene podatke o ljudskom prebivanju na nekom lokalitetu u određenom vremenu. Ovi natpisi uglavnom pripadaju antičkom periodu, dok su oni iz kasnoantičkog i ranosrednjovjekovnog doba izuzetno rijetki. Najviše ih potječe s otoka Paga (preko 35), a po jedan ili dva poznata su s Dugog otoka, Ugljana, Pašmana, Komata, Vrgade, Murtera i Sustipanca. Mnogi su već otprije poznati iz stručne literature, no dio ih se sada prvi put objavljuje. Većina se nalazi u privatnim ili zavičajnim zbirkama, a tek ih je nekoliko pohranjeno u muzejima. Neki su danas izgubljeni; nažalost, najčešće se radi o natpisima koje bilježe skupljači natpisa i erudite 16-18. st., i to uglavnom bez točnijih podataka o samom spomeniku ili uvjetima i mjestu njegova nalaza.

Svrha ovog rada je skupiti na jednom mjestu sve te natpise kako bi se dobio jedinstveni otočki korpus.

otok PAG

NOVALJA.¹

Na sjevernom dijelu otoka Paga, u dobro zaklonjenoj uvali vrlo pogodnoj za luku, smještena je Novalja (antička *Navalia*) u kojoj se vrlo često nalaze ostaci iz antičkog, kasnoantičkog te ranosrednjovjekovnog razdoblja. Naselje nije arheološki istraživano, osim nedavnih istraživanja starokršćanske bazilike u središtu naselja.² A. Fortis u svom poznatom opisu Dalmacije spominje da je u Staroj i Novoj Novalji vidio neke ulomke rimskih natpisa, ali ih ne zapisuje niti opisuje, te se o njima i njihovoj daljnjoj sudbini danas ništa ne zna.³

1. Palčićeve palače (T. I, 1; XII, 1)

U samom mjestu, prije više od 25 godina, prilikom kopanja kanala za vodovodne cijevi kod nekadašnje Palčićeve palače, pronađen je ulomak nadgrobnog natpisa od tamnosivog kamena.⁴ Ploča je oštećena sa svih strana, a s donje je odlomljena. Sačuvane dimenzije su: visina = 13 cm, duljina = 29 cm, debljina = 4 cm. Za klesanje ovog natpisa iskorištena je već ranije obrađena ploča koja je po svoj prilici prvotno služila kao dio arhitektonske (zidne ili podne) obloge. Gornja ploha je vrlo glatko obrađena, a u nju su rustikalnom kapitalom (*scriptura rusticalis actuaria*) gotovo kurzivnih karakteristika, uklesana 4 retka teksta.⁵ Neka slova su dosta oštećena i izlizana, pogotovo u prvom i četvrtom retku. Četvrti je redak na kraju toliko oštećen da se broj godina ne može ustanoviti sa sigurnošću, a kraj teksta nedostaje. Istih je paleografskih osobina kao i više ulomaka iz Caske (v. ovdje

¹ Na ovom se mjestu želim zahvaliti novaljskom župniku Dragu Ljubičiću i kapelanu Antonu Depikolozvane, koji su mi omogućili posjet zbirci "Stomorica" i fotografiranje u njoj pohranjenih natpisa. Ujedno se zahvaljujem Tomislavu Škunca i Patriku Škunca koji su mi, zajedno s kapelanom Depikolozvane, pokazali neke od važnijih lokaliteta u novaljskom kraju.

² A. ŠONJE, L'ubicazione della sede del vescovo di Cessa, Vindemio, *Atti del Centro di ricerche storiche di Rovigno*, 11, 1980-81 (dalje: L'ubicazione...), 92 id., donosi raniju literaturu i sažeti pregled antičkih, kasnoantičkih i ranosrednjovjekovnih spomenika u Novalji.

³ A. FORTIS, *Put po Dalmaciji*, Zagreb, 1984, 270.

⁴ A. ŠONJE, Ulomak nadgrobne antičke stele iz Novalje na otoku Pagu, *Živa antika*, 19/1, 1969 (dalje: Ulomak nadgrobne antičke stele...), 50, smatra da se radi o crnom granitu. Međutim kamen nema krupnozmatu strukturu karakterističnu za granit, već je kompaktan i prilično tvrd, pa pretpostavljam da bi mogao pripadati grupi metamorfnih stijena, možda grupi škriljavaca ili pješčenjaka.

⁵ Visina slova u 1. retku iznosi 2,5 cm, u 2. retku 2 cm, u 3. retku 2,2 cm, u 4. retku 3 cm.

br. 23, 25-27, 30, 32). Prema paleografskim osobinama i sekundarnom korištenju starijeg antičkog materijala ovaj natpis vj. potječe iz 3. st. n. e.

VESTINA APRO CO
NIVGI BENEME
RENTI QVI VIX
IT ANNIS [...]

Vestina Apro co / niugi beneme / renti qui vix / it annis [XLI?]

1. r. neka slova su dosta izlizana i oštećena.

4. r. ex. slova su većim dijelom oštećena. Rekonstrukcija [XLI ?] je zasnovana na vrlo skromnim ostacima završetka petog retka.⁶

Spomenik se danas nalazi u zbirci "Stomonica" u Novalji, u vitrini br. 6.

Objavljen: A. ŠONJE, Ulomak nadgrobne antičke stele iz Novalje na otoku Pagu, *Živa antika*, 19/1, 1969, 50-51, sl. 1 i crtež na str. 50; *ILJug*, 934, p. 140.

2. Crkva Majke Božje (T. I, 2; XII, 2)

Dio natpisa od bijelog vapnenca⁷ pronađen je 1952. g. ispred Crkve Majke Božje u Novalji. Nađen je oko 100 m istočno od ulomka ovdje navedenog pod brojem 3, na gomili na kojoj su nađeni i ulomci antičkog, kasnoantičkog i ranosrednjovjekovnog razdoblja.⁸ Spomenik je odlomljen sa svih strana, ali je izgleda s lijeve strane sačuvan dio profilacije (koso odrezani i obrađeni dio površine). Sačuvane dimenzije su: visina = 18 cm, duljina = 25 cm, debljina = 12 cm.⁹ Slova su izrađena klasičnom, kvalitetnom kapitalom. Po Šonji natpis po svoj prilici nije pripadao nadgrobnom spomeniku, a bio je podignut u prvim

⁶ A. ŠONJE, Ulomak nadgrobne antičke stele ..., 50-51, sl. 1 i crtež na str. 50

⁷ A. ŠONJE, Nepoznati rimski natpisi iz sjevernog dijela otoka Paga, *Živa antika*, 11/1, 1961 (daje: Nepoznati rimski natpisi ...), bilj. 3. na str. 134, navodi da na o. Pagu nema takvog kamena, već da svi spomenici izrađeni od bijelog vapnenca potječu iz dalmatinskih kamenoloma, a da sama njegova pojava upućuje na postojanje rimskodobnog lokaliteta. Međutim, A. FORTIS (nav. dj., 268) ističe vapnenac s poluotoka Luna "koji daje plemeniti izgled".

⁸ A. ŠONJE, nav. dj., bilj. 4 na str. 134-135.

⁹ A. ŠONJE, nav. dj., 134, br. 1, navodi da debljina spomenika iznosi 20 cm. Dimenzije spomenika ovdje donosim prema vlastitom mjerenju. Visina slova: u 1. retku sačuvana visina iznosi 6,5 cm a u 2. retku slova su visoka 7 cm. Usporedbom visine donjeg dijela okomite crte slova R pretpostavljam da su slova 1. retka bila viša od 8 cm.

stojećima Rimskog carstva.¹⁰

TREBI[....
F VAR[....
[.....]
Trebi(o?...)/f(ilio) Varfi?...]/[...?..]

1. r. sva su slova oštećena s gornje strane, ali se sva daju jasno interpretirati.
2. r. ex. nakon R vidljiv samo dio serifa slova.
3. r. m. sačuvan je samo dio vodoravne crte na prostoru ispod slova F i V drugog retka.

S obzirom na to da se radi o vrlo malom ulomku natpisa, predložena restitucija teksta ni u kom slučaju nije jedina moguća. Premalo je podataka na osnovi kojih bi se moglo zaključiti radi li se ovdje o imenovanju jedne ili više osoba, te da li je riječ o osobi (osobama) muškog ili ženskog spola. Mogućnosti interpretacije su gotovo neograničene te je svaki pokušaj tumačenja teksta podjednako neargumentiran i, ukoliko se ne pronađu preostali dijelovi ovog natpisa, osuđen na puko nagađanje.

Spomenik se danas čuva u zbirci "Stomorica" u Novalji, zaveden pod br. 8 u Katalogu Zbirke (*Mali vodič kroz Stomoricu*).

Objavljen. A. ŠONJE, Nepoznati rimski natpisi iz sjevernog dijela otoka Paga, *Živa antika*, 11/1, 1961, str. 134-135, br. 1, crtež na str. 134; *ILJug*, 939, str. 141; *AE* 1964, 256 bis.

3. Palčićeva kuća na Loži (T. XII, 3)

Ulomak natpisa od bijelog vapnenca¹¹ uzidan u Novalji u dvorištu Palčićeve kuće na Loži, stotinjak metara udaljenom od mjesta nalaza spomenika pod br. 2. Ulomak je odlomljen sa svih strana. Sačuvane dimenzije mu iznose: visina = 25 cm, duljina = 20 cm. Debljina je nepoznata s obzirom na to da je ulomak bio uzidan. Sačuvana su dva reda teksta. Slova su pravilno klesana, nešto izduženija negoli kod klasične kapitale.

...]ETII[....
...]ERCIA[....
...]et II [vir... ili ...]etii?[... / [...T]ercia[....

¹⁰ A. ŠONJE, nav. dj., str. 135.

¹¹ V. bilj. 7.

2. r. ex. slovo A je oštećeno s desne strane, ali je ipak prepoznatljivo.

A. Šonje pretpostavlja da su ova dva ulomka mogla pripadati istom spomeniku.¹² Spomenik nisam bila u mogućnosti vidjeti jer je u međuvremenu uništen, ali uspoređujući crteže koje donosi Šonje za ova dva ulomka ne bih se mogla složiti s njegovim mišljenjem da su pripadali istom spomeniku, budući da je tekst na njima isklesan slovima različitog oblika, što se najbolje može vidjeti u izvedbi slova R (v. T. XII, 2 i 3). Oba ulomka bi se mogla datirati u vrijeme ranog Principata,¹³ ali nije moguće utvrditi točnije vrijeme nastanka.

Spomenik je danas izgubljen.

Objavljen. A. ŠONJE, Nepoznati rimski natpisi iz sjevernog dijela otoka Paga, *Živa antika*, 11/1, 1961, str. 134-135, br. 2, crtež na str. 135, sl. 1 na str. 137; *ILJug*, 936, str. 140; C. FISKOVIĆ, Bilješke o paškim spomenicima, *Ljetopis JAZU*, knj. 57, Zagreb, 1953, 53; *AE* 1964, 256 bis.

4. Stomorica

Južno od Novalje nalaze se ostaci srednjovjekovne crkve Stomorica, u kojoj je bio uzidan kasnoantički arhitektonski ulomak. Na toj spoliji uklesano je klasično stilizirano slovo E antičkog natpisa.

Nije poznato gdje se spomenik danas nalazi.¹⁴

Neobjavljen. Spominje ga A. ŠONJE, L'ubicazione della sede del vescovo di Cessa, Vindemio, *Atti del Centro di ricerche storiche di Rovigno*, 11, 1980-81, 92.

5. Crkva Majke Božje (T. II, 1; III, 1-2)

Kod Crkve Majke Božje (tzv. Male Crikvice), u samom središtu Novalje, pronađena su dva veća ulomka prednje strane kasnoantičkog sarkofaga arhitektonskog tipa izrađenog od domaćeg vapnenca.¹⁵ Natpis je uklesan na natpisnom polju u obliku

¹² A. ŠONJE, nav. dj., bilj. 4 na str. 134-135.

¹³ A. ŠONJE, nav. dj., nav. mj., spomenik datira u prva stoljeća Rimskog carstva.

¹⁴ A. ŠONJE, L'ubicazione ..., 92, navodi da je spomenik predan na čuvanje u zbirku "Stomorica", ali on se tu danas ne nalazi.

¹⁵ Veći ulomak nađen je ispod crkve, a manji u njenoj neposrednoj blizini (A. ŠONJE, nav. dj., 118). Manji ulomak se dosta često spominjao u literaturi. Novaljski župnik, arheolog-amater J. Kunkera (J. KUNKERA, *Novaljska biskupija na otoku Pagu od 4. do 7. vijeka*, Novalja, 1977, 16-17, sl. 10), interpretira ga kao ostatak krstionice na kojemu se čita riječ *episcopus*. Već je Šonje pravilno zaključio da je Kunkera interpretacija u najmanju ruku problematična, ali i on smatra da se ovaj ulomak može smatrati dijelom crkvenog namještaja i vezati uz lokalnog biskupa. Iako su mu

tabule ansate, a dojam "vječnog doma" izražavaju slijepe arkada iznad tabule ansate te arkada sačuvana lijevo od tabule, kao i profilacija na gornjem rubu sarkofaga koja ima ulogu arhitrava. Na osnovi tipološke pripadnosti sarkofaga u grupu tzv. arhitektonskih sarkofaga¹⁶ mogu se pretpostaviti i nedostajući arhitektonski elementi: pilastri na krajnjim rubovima sarkofaga, zatim druga arkada, simetrično postavljena u odnosu na onu sačuvanu lijevo od tabule ansate, i na koncu, obavezni poklopac u obliku dvoslivnog krova.¹⁷

Sačuvane dimenzije prednje strane sarkofaga: kod većeg (tj. lijevog) ulomka visina iznosi 86 cm, duljina 115 cm, debljina 11 cm, a kod manjeg (tj. desnog) ulomka visina iznosi 84 cm, duljina 43 cm, debljina 11 cm. Visina tabule ansate ista je na oba sačuvana ulomka i iznosi 38 cm, a njena duljina na većem ulomku iznosi 48 cm, a na manjem 22 cm. Po svoj prilici sarkofag je bio namjerno razbijen: veći je ulomak danas sastavljen od 5 manjih ulomaka a linije prijeloma ne pokazuju svježih tragova.

Zahvaljujući činjenici da je na manjem ulomku sačuvan završetak slijepe arkade postavljene iznad tabule ansate bilo je moguće ustanoviti veličinu cjelovitog natpisnog polja, i sukladno tome rekonstruirati izgled samog natpisa. Ipak, iako je smisao teksta jasan, nije moguće u potpunosti rekonstruirati njegov izvorni izgled budući da je natpis od četvrtog retka dalje prilično oštećen i teško čitljiv. Slova natpisa su klesana izduženom, rustikalnom kapitalom, neujednačene kvalitete izrade. U pojedinim retcima razlika u visini između slova dostiže i 1,5 centimetar.¹⁸ A. Šonje datira manji ulomak sarkofaga u vrijeme od polovice 4.

poznate obje ploče i na njima prepoznaje istu profilaciju, Šonje ih ne smatra dijelom istog spomenika, držeći da su paleografski previše različiti. Datira ih u raspon od polovice 4. do polovice 5. st. kao rad domaćih majstora [A. ŠONJE, nav. dj., 118 i bilj. 137 na str. 129; ISTI, Kasnoantički spomenici na otoku Pagu, *Peristil*, XXIV/24, Zagreb, 1981 (dalje: Kasnoantički spomenici ...), 15-16].

Manjim ulomkom se više puta bavio i M. Suić, koji ga je imao prilike osobno vidjeti. U njemu prepoznaje kasnoantički nadgrobnni spomenik, no niti on ga ne spaja s većim ulomkom, već u njemu vidi tip spomenika koji se nalazi između titulusa i četvrtastog cipusa i koji je vjerojatno bio u nešto uklopljen, te donosi svoju interpretaciju teksta: [... *si quis aliud corpus ponere voluerit* ili sl. ...] *ad hanc* / *aram*, [in hanc / a]rca[rum item] / et locu[m, nis] / i de fa[miliaribus] / suis, volu[ntate] / dabit fisco [...]

(M. SUIĆ, Cissa Pullaria - Baphium Cissense - Episcopus Cessensis, *Arheološki radovi i rasprave*, 10, 1987, 204; ISTI, Episcopus Cessensis - iterum, *Croatia Christiana periodica*, god. XVI, br. 30, 1992, 26).

¹⁶ Sarkofag pripada arhitektonskom tipu II (*Arkaden und Tabula*) (V. tipologiju arhitektonskih sarkofaga kod H. GABELMANN, *Die Werkstattgruppen der oberitalischen Sarkophage*, Bonn, 1973, plan između str. 40 i 41).

¹⁷ Uz ove ulomke prednje strane sarkofaga u zbirci "Stomorica" čuva se još jedan ulomak ukrašen motivom arkada koji je po svoj prilici ostatak bočne strane istog sarkofaga. Na to upućuju ista izrada i iste dimenzije dekorativnih elemenata: luk arkade je na svim ulomcima dvostruko profiliran (debljina profilacije iznosi 7-8 cm), identična je izrada dvostruke profilacije "arhitrava" (visina joj iznosi 9,5-11 cm) itd.

¹⁸ Visina slova identična je na oba sačuvana ulomka: 1. i 2. redak = 4,5 cm, 3. redak = 4-5 cm, 4. redak = 5 cm, 5. redak = 3,5-5 cm, 6. redak = 3-4 cm. 7. redak sačuvan je samo na većem ulomku i visina slova u njemu iznosi 2-3 cm.

do polovice 5. st.¹⁹ No sarkofag ipak treba datirati u prvu polovicu 4. st., na što upućuje korištenje folisa pri određivanju novčane kazne sknavitelju groba.²⁰

	PRISCVUS ET CI/NAM	
	IA SE VIVVS /RCA	sic!
	POSVERVN/ ET LOCV	sic!
	SEPVLTVRE //EDFI	sic!
5	CARVNT COI///QVIS VOLV	
	ERET //P//TVS VEXA/// DABET FISCO	
	/OLLE/ CC	

Priscus et Ci/n, nam / ia se vivus [a]rca(m) / posuerun[t] et locu(m) / sepultur(a)e / a]jed[if]i[] /⁵ ca/v]e?)runt COI [si] quis volu / eret [?se]p[. ?ul]tus vexa[re] dabet fisco / [f]olle [s]ducenti(?)

4. r. ex. nakon F uklesano jedno l suviše.

5. r. in. najvjerojatnije je bilo uklesano AE u ligaturi, ali su vodoravne crte slova E vrlo slabo naznačene, pa bi stoga možda trebalo čitati samo A.

5. r. m. tri slova COI prije loma na većem ulomku za sada nije moguće sa sigurnošću interpretirati u sklopu ostalog teksta.

6. r. cijeli je redak jako oštećen, no na kamenu se jasno razabire ERET na početku retka. Nakon ovih slova tekst je gotovo potpuno nečitak: nakon dva potpuno uništena slova, čita se P kojemu slijedi slovo V(?) razdvojenih krakova, zatim jedna okomita crta (možda od L?) te gornji dio slova T i nakon njega V(?) razdvojenih krakova. Slova E, X i A su oštećena uslijed prijeloma na desnom rubu većeg ulomka no ipak se jasno daju pročitati.

7. r. cijeli redak je jako oštećen. Od riječi *folles* jasno se razabiru slova O, oba L i E, dok se F i S, uslijed oštećenja, uglavnom više naslućuju. Znaci kojima je označen iznos ne mogu se posve jasno razabrati; izgledaju kao dva uska C (ili kao dva kurzivna slova S) postavljena neposredno jedno uz drugo tako da izgledaju sljepljena.

Sastavljač natpisa nije najbolje vladao latinskim jezikom i pismom, o čemu zorno

¹⁹ A. ŠONJE, L'ubicazione ..., 118 i bilj. 137 na str. 129; ISTI, Kasnoantički spomenici ..., 15-16.

²⁰ *Follis* (bakreni novac s vrlo tankom srebrnom prevlakom) uvodi car Dioklecijan prilikom novčanih reformi krajem 3. st.. Uslijed snažnog opadanja vrijednosti novca koje je zahvatilo Rimsko carstvo već tijekom 3. st. i nastavilo se kroz 4. st., folis vrlo brzo gubi na vrijednosti i prestaje se kovati u kasnim 60-tim godinama 4. st. (V. B. ZMAJIC, Pregled vrsta novaca rimskih careva od Augusta do Anastazija, *Numizmatičke vijesti*, god. IX, br. 17/18, 1962, 29 i tabela na str. 25-26. Usp. RE, VI/2, s. v. *Follis*, nar. stupac 2830-2831; *Dictionnaire d'archéologie chrétienne et de la liturgie*, VI/2, Paris, 1923, s. v. *follis*, stupac 1811; W. ENSSLIN, The Reforms of Diocletian, *Cambridge Ancient History*, XII, Cambridge, 1956, 404 i d.)

svjedoče gramatičke (*vivus posuerunt, sepulture*, i t. sl.) i klesarske greške (*[a]jed/[j]f[.]ica[v]erunt*). Unatoč tome što pojedine riječi i izraze nije moguće sa sigurnošću interpretirati, sam sadržaj teksta je jasan: Prisk i Cinamija su još za života postavili ovaj sarkofag i izgradili (vj. ogradili ili sl.) svoju grobišnu parcelu (*locus sepulturae*)²¹ te su se pobrinuli da svaki onaj koji bi se usudio oskrmaviti mjesto njihova vječna počinka uplati novčanu kaznu u državnu blagajnu. Budući da na cijelom spomeniku nema niti jednog sigurnog pokazatelja koji bi ukazivao na to da su Prisk i Cinamija pripadali kršćanskoj zajednici na otoku,²² i da spomenik ne imenuje domaćeg biskupa i njegovu donaciju tzv. gradskoj bazilici, tako propada jedan od najsnažnijih argumenata koji iznose zagovornici teorije o postojanju starokršćanske biskupije na otoku Pagu, sa sjedištem u Cissi.²³

Ulomci sarkofaga čuvaju se u zbirci "Stomorica" u Novalji, zavedeni pod br. 15 (a-c) u Katalogu Zbirke (*Mali vodič kroz Stomoricu*).

Manji ulomak je objavljen. J. KUNKERA, *Novaljska biskupija na otoku Pagu od 4. do 7. vijeka*, Novalja, 1977, 16-17, sl. 10; M. SUIĆ, *Cissa Pullaria - Baphium Cissense - Episcopus Cessensis, Arheološki radovi i rasprave*, 10, 1987, 204; A. ŠONJE, *L'ubicazione della sede del vescovo di Cessa, Vindemio, Atti del Centro di ricerche storiche di Rovigno*, 11, 1980-81, donosi fotografiju na str. 117.

Veći ulomak je neobjavljen.

6. (T. IV, 1)

U zbirci "Stomorica" čuva se ulomak kamene grede s natpisom izrađene od bijelog vapnenca. Duljina ulomka iznosi 57 cm, visina 21 cm, a debljina 10 cm.²⁴ Na jako oštećenoj prednjoj strani uklesan je natpis, a iznad i ispod njega nalazi se ukras u obliku trakaste pletenice. Slova natpisa su gotovo potpuno nečitka, a među njima se ističu B kojemu okomita crta nije po sredini povezana s oblim crtama, R kod kojeg donji dio trbuha nije povezan s okomitom crtom, te A s prelomljenom trabikulom (poprečnom crtom).

²¹ Izraz *locus* može se dvoznačno tumačiti: bilo kao samo mjesto ukopa bilo kao grobišna parcela. O tome opširnije v. kod: N. CAMBI, *Salona i njene nekropole, Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*, 25(12), 1985-86 (1986), 68-69 i 105.

²² U prilog tome da je možda barem Cinamija bila kršćanka govorilo bi njeno ime; muško ime *Cinnamius* potvrđeno je jedino na jednom kršćanskom spomeniku iz 377. g. (usp. I. KAJANTO, *The Latin Cognomina*, Helsinki-Helsingfors, 1965, 335; *Thesaurus linguae latinae*, Supplementum nomina propria latina, Leipzig, 1978, vol. II, fasc. III, 449).

²³ O ovom pitanju su napisane brojne rasprave, no ono i danas izaziva zanimanje stručnjaka. Od najnovijih radova v. kritiku ove teorije kod M. SUIĆ, *Episcopus Cessensis - iterum, Croatica Christiana periodica*, god. XVI, br. 30, 1992, *passim*, gdje v. i stariju literaturu.

²⁴ Visina slova je 8 cm. Ukrasna traka s pletenicama, visoka 3-3,5 cm, nalazi se na 2,5 cm od gornjeg, odnosno donjeg ruba grede, a samo polje u koje je uklesan natpis visoko je 9,5 cm.

Sadržaj natpisa nije moguće ustanoviti kao niti namjenu samog spomenika. Dekoracija i izgled slova A upućuju na to da je natpis nastao u kasnoj antici, ali ga nije moguće preciznije datirati.

..]N/B/ARSC{....
...}n/b//arscf{...

1. r. nakon prvog sačuvanog slova (N) kojemu je oštećen donji dio lijeve okomite crte nalazi se veće oštećenje kamena. Na njemu se uočavaju crte koje bi mogle biti ostaci slova A i R, možda povezanih u ligaturu, ali je oštećenje preveliko da bi se te crte mogle sa sigurnošću identificirati. Nakon slova B moglo je slijediti slovo V ili E.

Ulomak se čuva u zbirci "Stomorica" u Novalji.
Neobjavljen.

7. (T. IV, 2)

U "Stomorici" se čuva i jednostavan ulomak natpisa na gredi od vapnenca, visok 13 cm, dug 21 cm, a debeo 8,5 cm,²⁵ odlomljen s kraćih strana i oštećen na gomjoj. Klasično uklesana slova nalaze se u natpisnom polju koje je s gornje i donje strane obrubljeno uskim žljebom. Po svojoj prilici ovaj ulomak i onaj ovdje naveden pod br. 8 čine dio iste spomeničke cjeline, čemu u prilog govore gotovo iste dimenzije i podudaran način ukrašavanja. S obzirom na to da nedostaju ikakvi karakteristični detalji, natpis se može tek okvirno datirati u vrijeme kasne antike.

..]NIB{...
....}nibf{...

Ulomak se čuva u zbirci "Stomorica" u Novalji.
Neobjavljen.

8. (T. IV, 3)

Ulomak je sličan prethodnom po vrsti upotrebljenog kamena, dimenzijama i

²⁵ Visina slova iznosi 7,5 cm.

načinu ukrašavanja. Visina ulomka iznosi 13,5 cm, duljina 13 cm, a debljina 8,2 cm.²⁶ Na ovom su ulomku slova nešto izduženijeg oblika nego na prethodnome što ne mora negirati mogućnost da oba ulomka potječu od istog spomenika. Kod slova S završeci se lagano izvijaju na stranu. I ovaj bi se ulomak mogao okvirno datirati u razdoblje kasne antike.

...V?}SI|....

... v?}si|....

1. r. kod prvog slova, koje je po svojoj prilici predstavljalo V, ne smije se odbaciti mogućnost da je također moglo predstavljati N ili čak vrlo jajoliko O, budući da se lijeva kosa crta slova nalazi upravo na mjestu loma.

Ulomak se čuva u zbirci "Stomorica" u Novalji.
Neobjavljen.

9. Crkva Majke Božje (T. IV, 4)

Uz Crkvu Majke Božje,²⁷ nađena su 1950. g. tri ulomka ranosrednjovjekovnog natpisa koji pripadaju kamenoj gredi crkvenog namještaja ukrašenoj motivom kukâ iznad natpisnog polja. Sačuvani dio grede dug je 122 cm, a visok 24 cm.²⁸ Slova su klesana kvalitetnom ranosrednjovjekovnom kapitalom u kojoj se oblikom ističu rombično O, C gotovo četvrtastog oblika, te A s prelomljenom trabikulom. Kuke su izrađene vrlo plastično s jako izraženim zaobljenjima, a spomenik bi se mogao datirati u 9. st.²⁹

....}DI ORATIONE ME/ ET CLAMVR [.... sic!

Domine exau}di oratione(m) me/a}(m) et clamur {meus veniat ad te.

1. r. od slova A u riječi *mea(m)* uslijed loma na gredi sačuvan je samo gornji dio desne kose crte.

²⁶ Visina slova iznosi 7 cm.

²⁷ Mjesto nalaza kod Crkve Majke Božje, i to samo za dva ulomka, jedini donosi A. Šonje (A. ŠONJE, Kasnoantički spomenici ..., 13).

²⁸ Pri objavi natpisa (I. PETRICIOLI, Spomenici srednjovjekovne arhitekture na otoku Pagu, *Starohrvatska prosvjeta*, ser. III, sv. 2, 1952, 108), u tisku je umjesto "visina" otisnuto "širina". Zahvaljujem akademiku I. Petricioliju koji mi je potvrdio da se ova mjera uistinu odnosi na visinu grede.

²⁹ Na ovom se mjestu želim zahvaliti mr. A. Uglešiću na njegovim savjetima pri datiranju ranosrednjovjekovnih spomenika sa zadarsko-šibenskog otočja i otoka Paga, koji, ukoliko su uopće objavljeni, nisu u tim objavama bili preciznije datirani.

U natpisu koji donosi tekst psalma [Ps. 102 (101), 2] s jezikoslovne strane je zanimljiv vulgarnolatinski izraz *clamur* namjesto klasičnolatinskog *clamor*. Ispuštanje završnog suglasnika M kod akuzativa *oratione(m)* i *mea(m)* može također biti posljedica vulgarnog izgovora, no ono vrlo često nedostaje na brojnim epigrafičkim spomenicima radi ekonomičnijeg korištenja kamena.

Na osnovi ovih ulomaka može se zaključiti da kontinuitet kulturnog mjesta, koji na prostoru današnje Crkve Majke Božje traje još od kasnoantičkog doba, nije bio prekinut niti u ranom srednjem vijeku, već da se tada crkva, sukladno novim stilskim strujanjima, oprema novim kamenim namještajem. Stoga svakako nije neopravdano zaključiti da su i starija zdanja također mogla biti posvećena Majci Božjoj.

Nije poznato gdje se ulomci danas nalaze.

Objavljeni. I. PETRICIOLI, Spomenici srednjovjekovne arhitekture na otoku Pagu, *Starohrvatska prosvjeta*, III. ser., sv. 2, 1952, 108, fotografija nakon str. 111; C. FISKOVIĆ, Bilješke o paškim spomenicima, *Ljetopis JAZU*, knj. 57, 1953, 53, sl. 1.

10.

C. Fisković izvještuje da je konzervator Đ. Szabo u tadašnji Kninski muzej (današnji Muzej hrvatskih arheoloških spomenika u Splitu) uputio iz Novalje 5 ranosrednjovjekovnih kamenih ulomaka.³⁰ Četiri ulomka su anepigrafska, dok peti predstavlja početak grede oltarne pregrade. I ovaj ulomak grede je vrlo mali, budući da su u natpisnom polju, nakon početnog znaka križa, sačuvana tek dva slova. Iznad natpisa nalazio se ukras u obliku kukâ. Budući da u objavi nedostaje detaljniji opis spomenika, nije moguće utvrditi da li se ovaj ulomak može povezati s ostalim istovremenim novaljskim nalazima natpisa na gredama, te ga nije moguće preciznije datirati, nego se njegov nastanak tek okvirno može smjestiti u 8. ili 9. st.

† AG[...
(*crux*) Ag[...]

Ulomak se nalazi u Muzeju hrvatskih arheoloških spomenika u Splitu.

Objavljen. C. FISKOVIĆ, Bilješke o paškim spomenicima, *Ljetopis JAZU*, knj. 57, 1953, 53, sl. 2.

11. (T. V, 2)

³⁰ C. FISKOVIĆ, Bilješke o paškim spomenicima, *Ljetopis JAZU*, knj. 57, 1953, 53.

U zbirci "Stomorica" u Novalji čuva se još nekoliko ulomaka ranosrednjovjekovnih natpisa, ali se oni ne mogu povezati s ranije opisanim. Točno mjesto nalaza nije poznato niti za jedan od njih, ali se opravdano može zaključiti da svi potječu s užeg novaljskog područja.

Ulomak od bijelog vapnenca odlomljen je s bočnih, a oštećen s gornje i donje strane. Iznad natpisnog polja, visokog 9 cm, nalazio se u dubokom reljefu izrađen ukras u obliku kukâ od kojih su dvije sačuvane u cijelosti a zamjetni su ostaci od još dvije. Visina ulomka iznosi 21 cm, duljina 33 cm, a debljina 9 cm.³¹ Slova su klesana kvalitetnom kapitalom s izraženim serifima, a među njima se oblikom ističe jedino lagano na desno ukošeno V. Prema obliku kukâ ovaj bi se spomenik možda mogao datirati i nešto ranije od prethodnih, odnosno u 8. st.

...|NVSQ|....
...|nusq|ve?....

1. r. od posljednjeg slova sačuvana je samo lijeva kosa crta slova V.

Ulomak se čuva u zbirci "Stomorica" u Novalji.
Neobjavljen.

12. (T. V, 3)

Ulomak grede crkvenog kamenog namještaja od bijelog vapnenca kojemu je, osim bočnih strana, odlomljen i gornji dio te dio donjega. Iznad natpisnog polja, visokoga 9,5 cm, sačuvani su ostaci dviju nisko položenih kukâ. Sačuvana visina ulomka iznosi 15,5 cm, duljina 23 cm i debljina 7 cm.³² Slova su klesana kvalitetnom kapitalom s izraženim serifima. Slovo N pojavljuje se u dva navrata; jednom je trabikula spojena s vrhom lijeve okomite crte, a drugi put se s njom spaja otprilike pri četvrtoj petini njene visine. S obzirom na ukras u obliku kukâ ovaj bi se spomenik mogao datirati u 9. st.

...|NEN|....
...i|NEN|....

1. r. na početku ulomka sačuvan je dio okomite crte, možda od slova I, no podjednako je mogao pripadati i slovima N, H ili L.

³¹ Visina slova iznosi 9 cm.

³² Visina slova iznosi 7-8 cm.

Ulomak se čuva u zbirci "Stomorica" u Novalji.
Neobjavljen.

13. (T. VI, 1)

Na istom mjestu kao i prethodni ulomci nalazi se i ulomak luka oltarne pregrade izrađen od bijelog vapnenca, odlomljen s bočnih i s donje strane. Visina ulomka iznosi 23 cm, duljina 30 te debljina 8,5 cm.³³ Iznad natpisnog polja, visokog 10 cm, nalazi se ukras u obliku kukâ. Razaznaju se tri kuke: jedna je sačuvana u cijelosti, a druga djelomično, dok izrada treće nije u potpunosti dovršena, što bi možda moglo ukazivati na to da se ulomak nalazio na mjestu spoja luka i grede oltarne pregrade. Slova su klesana kvalitetnom, ponešto izduženom kapitalom, a među njima se oblikom ističu slovo R kojemu okomita crta nije spojena s donjom crtom trbuha, te slovo A s karakterističnom, prelomljenom trabikulom. Ovaj bi se spomenik mogao datirati u 9. st.

...J/TRA/...
...c/TRA/...

1. r. slovo C na početku ulomka vrlo je oštećeno, ali ipak čitljivo. Slovu A na kraju ulomka odlomljena je gotovo cijela desna polovica.

Ulomak se čuva u zbirci "Stomorica" u Novalji.
Neobjavljen.

14. (T. VI, 2)

Na istom mjestu kao i prethodni ulomci nalazi se još jedan fragment grede crkvenog namještaja izrađen od bijelog vapnenca. Ulomak je odlomljen s bočnih strana, a oštećena mu je donja strana. Visina mu iznosi 22,5 cm, duljina 25 cm, te debljina 9 cm.³⁴ Iznad natpisnog polja, visokog 10 cm, nalaze se nisko položene kuke, od kojih su tri sačuvane u cijelosti, dok je od četvrte vidljiv samo mali dio stapke. Od natpisa su sačuvana samo četiri slova zanimljiva oblika: dva V, ukošena na desnu stranu, i dva I, koji nisu isklesani ravnom, već lagano zaobljenom crtom. Sva slova su kvalitetno uklesana s jače izraženim serifima. No ni kod ovog ulomka paleografija ne pomaže pri određivanju vremena nastanka natpisa, već se on na osnovi dekoracije najvjerojatnije može datirati u 9. st.

³³ Visina slova iznosi 8 cm

³⁴ Visina slova iznosi 5,5-6 cm.

...]MVI[....

....]MVI[....

Spomenik se čuva u zbirci "Stomonica" u Novalji.
Neobjavljen.

15. (T. VI, 3)

U istoj zbirci kao i prethodni ulomci čuva se i vrlo mali ulomak natpisa od domaćeg vapnenca odlomljen sa svih strana. Visina ulomka iznosi 15 cm, duljina 12 cm, a debljina 8 cm.³⁵ Natpisno polje odvojeno je od zaobljene donje profilacije dublje uklesanim žljebom. Od natpisa je u cijelosti sačuvano samo jedno slovo, R kojemu okomita crta nije spojena s donjom crtom trbuha. Budući da je od cijelog spomenika zasad poznat samo ovaj mali ulomak, moguće ga je tek okvirno datirati u rani srednji vijek.

...]R[....

...]I[....

1. r. od slova ispred R sačuvan je samo donji dio kose crte, moguće od slova A ili M. Ujedno, okomita crta slova R neznatno je povišena u odnosu na visinu trbuha te je moguće da ovaj znak predstavlja ligaturu R i I.

Ulomak se čuva u zbirci "Stomonica" u Novalji.
Neobjavljen.

STARA NOVALJA - TRINCEL

Na samom južnom kraju Uvale Stara Novalja (sjeverno od Novalje) na položaju Trinćel a nedaleko Crkve Sv. Križa nalaze se ostaci antičke arhitekture. Nešto istočnije, u zaseoku Kumić, nalazila se prostrana kasnoantička nekropola.³⁶

16. Trinćel (T. VII, 1)

A. Šonje je u zaseoku Trinćel, u dnu istoimenog zaljeva, vidio rimski natpis u kući

³⁵ Visina slova iznosi 7,5 cm.

³⁶ A. ŠONJE, L'ubicazione ..., 94.

Jose Kunkere, ali o njemu ne daje detaljnije podatke.³⁷ No prema podacima koje donosi na drugom mjestu, radi se o ulomku stele s reljefnim prikazom, koja je kasnije nanovo upotrebljena. Tom su prilikom oštećeni likovi u reljefu, a s nasuprotne strane je uklesan natpis. A. Šonje reljef datira u kraj republikanskog razdoblja, svakako prije Augusta, a natpis, za koji smatra da označava posjede carske kuće Antoninâ na Trinčelu, u prvu polovicu 2. st. n. e.³⁸ Ovaj se opis najvjerojatnije odnosi na jedan spomenik, odlomljen sa svih strana (sačuvane dimenzije mu iznose: visina 19 cm, duljina 38,5 cm, debljina 14 cm),³⁹ koji se čuva u zbirci "Stomorica" u Novalji, i koji A. Škunca datira u 1. st. p. n. e.⁴⁰ Spomenik je stražnjom stranom pričvršćen u zid, te je ona tako nedostupna pogledu. Na prednjoj strani sačuvana su tri retka teksta isklesanog monumentalnom kapitalom. Između riječi vidljivi su trokutasti znaci interpunkcije. Prema paleografskim osobinama i tročlanjoj imenskoj formuli u kojoj se nalazi i spomen tribusa, ovaj je natpis mogao nastati nakon sredine 1. st., no kako se za potrebe natpisa koristi dio jednog starijeg spomenika, vjerojatnije ga treba datirati u 2. st.

/ ▲ ANTONI[...?
SAB ▲ PULLVS
DOMV ▲ M[...]

M(arcus?) Antonij(us) ? f(ilius) ? / Sab(atina tribu) Pullus / domu(m) m[a..]

1. r. in. sačuvana kosa crta, po svojoj prilici od slova M ili A; ex. slova TON su oštećena pri vrhu. Od zadnjeg slova ostala je samo okomita crta, vjerojatno od slova I.

3. r. ex. nakon drugog slova M sačuvan je samo dio kose crte, po svojoj prilici od slova A.

Moguće je da je natpis sačuvan gotovo u cijelosti. Vjerojatnije se radi o građevnom, a ne nadgrobnom ili votivnom sadržaju, na što bi upućivala riječ *domu(m)*.⁴¹ U

³⁷ A. ŠONJE, Ulomak nadgrobne antičke stele ..., 49 i bilj. 3.

³⁸ A. ŠONJE, L'ubicazione ..., 95; ISTI, Kasnoantički spomenici ..., bilj. 43 na str. 18.

³⁹ Visina slova u 1. retku iznosi 6 cm, a u 2. i 3. retku 4 cm.

⁴⁰ A. ŠKUNCA, Kultuma baština otoka Paga, Otok Pag, Vodič, Zagreb, 1990, 7.

⁴¹ Riječ *domus*, -us, fem., niti u jednom padežu nema oblik *domu*. Ili je sastavljač štedio na prostoru izostavivši završno M koje bi označavalo akuzativ, ili je, u namjeri izricanja ablativa ovu imenicu deklinirao na način na koji se deklinira većina imenica IV. deklinacije (poput *fructus*, -us, masc., abl. *fructu*).

U rimskom muškom troimenom obrascu nakon kognomena može slijediti i navod domicila osobe izražen rječju *domo* i imenom grada. Kako je ablativ imenice *domus* sastavni, iako ne i obavezni, dio ovakve imenske formule, primjenjuje se automatski te je stoga greška u odabiru padeža gotovo ili sasvim isključena. Stoga se ovdje riječ *domus* ne koristi da bi se izrazio domicil Antonija, već njegovu kuću, odnosno dom. U tom je slučaju riječ u akuzativu, a padežni nastavak -m je, zbog uštede na kamenu, izostavljen, kako se to i inače često nalazi na rimskim natpisima (v. R. CAGNAT, *Cours*

tom slučaju ovaj bi natpis spominjao dom ili posjed, ali ne carski *domus Antonini*, veće rimskog građanina M(arka?) Antonija Pula. To se imanje nalazilo na plodnom Novaljskom polju i uz more, a takav je položaj bio izuzetno povoljan za razvoj rimske vile rustike. Antonije je po svoj prilici ovim natpisom obilježio izgradnju ili neki drugi zahvat na svojoj kući ili posjedu; možda bi se završna slova trećeg retka mogla protumačiti kao *mactit*, odnosno da je Pul povećao stari ili posvetio novi dom. Zahvaljujući ovom natpisu poznat je i drugi vlasnik imanja na sjevernom dijelu otoka (u Caski je imanje imala senatorska obitelj *Calpurnii Pisones*, v. br. 17-19), koje će tek arheološka istraživanja moći točno locirati i definirati.

Prema razvijenom obliku imenske formule vidljivo je da je Antonije Pul bio punopravni rimski građanin. Njegovo imenovanje ukazuje da je na otok po svoj prilici stigao iz Italije; ime *Pullus* nalazi se u Italiji i provincijama, a nosilo ga je i autohtono stanovništvo Korčule, ali ne i Liburnije.⁴² Na ovom natpisu je prvi put u Liburniji u ranom Principatu potvrđen gentilicij *Antonius*, koji su u preostalom dijelu provincije Dalmacije u to doba pretežno nosili Italici.⁴³ K tome, tribus Sabatina je na našoj obali potpuno nepoznat,⁴⁴ te je stoga opravdano zaključiti da Antonije na otok nije stigao iz nekog od gradova Dalmacije, već upravo iz Italije, ili iz neke druge provincije.

Spomenik se čuva u zbirci "Stomorica" u Novalji, zaveden pod br. 8 u Katalogu Zbirke (*Mali vodič kroz Stomoricu*).

Neobjavljen. Bilješku o natpisu donose A. ŠONJE, Ulomak nadgrobnje antičke stele iz Novalje na otoku Pagu, *Živa antika*, 19/1, 1969, 49 i bilj. 3, a prema njemu bilježi ga i *ILJug*, 941, p. 141; A. ŠONJE, L'ubicazione della sede del vescovo di Cessa, Vindernio, *Atti del Centro di ricerche storiche di Rovigno*, 11, 1980-81, 95; A. ŠONJE, Kasnoantički spomenici na otoku Pagu, *Peristil*, XXIV/24, Zagreb, 1981, bilj. 43 na str. 18; A. ŠKUNCA, Kulturna baština otoka Paga, *Otok Pag, Vodič*, Zagreb, 1990, 7, gdje donosi i fotografiju spomenika.

CASKA

Caska, maleno selo na sjevernom dijelu otoka Paga nalazi se u dnu izduženog Paškog zaljeva, istočno od Novalje, odnosno na samom jugoistočnom rubu Novaljskog polja. Zahvaljujući povoljnom zemljopisnom i klimatskom položaju (zaštićenost od snažne

d'Épigraphie latine, 3. izd., Pariz, 1898, 374).

⁴² G. ALFÖLDY, *Die Personennamen in der römische Provinz Dalmatien*, Heidelberg, 1969, (dalje: *PN*) 277, s.v. *Pullus*.

⁴³ G. ALFÖLDY, *PN*, 59, s.v. *Antonius*; usp. B. NEDVED, Stanovništvo Zadra od 1. do 3. st. (I. dio), *Diadora*, 14, 1992 (dalje: Stanovništvo Zadra...), 175.

⁴⁴ Na području provincije Dalmacije ovaj je tribus dosad bio poznat jedino na jednoj vojničkoj steli iz Bumuma (*ILJug* 834).

bure, blizina vode itd.) ovo su područje ljudi odabirali za podizanje svojih naselja vjerojatno još od željeznog doba.⁴⁵ Područje na žalost arheološki još nije istraženo, ali slučajni nalazi, ponajviše antički, pokazuju da se je ovdje moralo nalaziti znatno naselje. Antičko je naselje identificirano s Plinijevom Cissom, koliko zbog kontinuiteta imena naselja, toliko i zbog obilja antičkog materijala, koji se podjednako nalazi ispod mora i uz morsku obalu.⁴⁶

17. Gramače (ara *Calpurnije, kćeri L. Pizona, augura*) (T. XII, 4)

Na položaju Gramače, oko 400 m zapadnije od današnjeg sela Caska, točnije, na samom dnu uvale Caska, 1955. godine pronađena je ova ara, jedan od najznačajnijih rimskih natpisa s otoka Paga. Bila je ugrađena u zid vinograda dr. Roberta Pakčića, a danas je premještena uz njegov rub, položena licem prema dolje. Mještani su A. Šonje pričali da je "dolje na mjestu nalaza are ostao još jedan tako veliki kameni blok kao i sama ara, na kojem bi se mogao očekivati natpis".⁴⁷

Ara je sačuvana u cijelosti, iako je znatno oštećena, ponajviše zbog loše kvalitete kamena od kojeg je izrađena (bijela vapnenasta breča)⁴⁸ i djelovanja atmosferija. Duljina spomenika iznosi 68 cm, visina 122 cm, a debljina 48 cm. Visina slova, koja u 1. retku iznosi 4 cm, kontinuirano opada do zadnjeg retka natpisa gdje iznosi 3 cm. Tekst je isklesan kapitalom (*scriptura actuaria*), međutim zbog većih oštećenja površine kamena na nekoliko je mjesta teško ili gotovo nikako čitljiv. Sadržaj natpisa je sastavljen brižljivo i stilski lijepo.⁴⁹

⁴⁵ B. ILAKOVAC, Zašto je akvedukt za rimsku Kisu (Cissa) na otoku Pagu sagrađen neočekivano visoko iznad mora, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru* (dalje: *RZHAZUZd*), 34, 1992, 22-23.

⁴⁶ A. ŠONJE, L'ubicazione ..., 90 i d., daje dosad najdetaljniji opis arheoloških ostataka u Caski.

⁴⁷ A. ŠONJE, Nalaz rimskog natpisa na Caski kod Novalje na otoku Pagu, *Živa antika*, 8/2, 1958 (dalje: Nalaz rimskog natpisa na Caski ...), 314.

⁴⁸ A. Šonje kamen opisuje kao domu ružičastu breču, koja se vadila u kamenolomu u Novalji, na lokalitetu Koludračke njive (A. ŠONJE, nav. dj., bilj. 7; o kamenolomu detaljnije vidi kod: ISTI, Antički kamenolomi u Novalji, *Dometi*, 17/5, Rijeka, 1984, 54 id.). Po svoj prilici je tada kamen još nosio tragove zemlje u kojoj se nalazio, ali sada se, nakon što se je ara dulje vrijeme nalazila na otvorenom, jasno vidi da je riječ o bijelom kamenu.

⁴⁹ Tekst spomenika donosim prema: J. ŠAŠEL, Calpurnia L. Pisonis auguris filia, *Živa antika*, 12/2, 1963 (dalje: Calpurnia ...), 388 id. Aru je prvi objavio A. Šonje (A. ŠONJE, Nalaz rimskog natpisa na Caski ..., 315 id.), koji donosi i crtež (str. 312) i dvije fotografije (str. 313 i 315), ali ipak tekst transkribira uz mnogo manjkavosti: 1. r. B B DOM // ET MV//; 2. r. TRIVMP /// TERRAE; 3. r. in. M/RISQE; 4. r. CONSERV/TRICI; 5. r. MENDIV/ ME // O // ARVM; 6. r. /ACRIME DIORVMPOTENTI; 9. r. in. ///G PISONI/. Na žalost, ove dvije fotografije (od kojih jedna prikazuje sam natpis) nisu dovoljno jasne, tako da na problematičnim mjestima crtež nije moguće provjeriti na osnovi fotografije. Sam crtež, pak, podupire Šašelovu transkripciju. Dvojbe jedino još ostaju pri čitanju prvog retka. Prema crtežu bi se dalo pročitati: B B DOM, a nakon toga, više naslutiti nego zaista pročitati: HEIAE A. U jednom drugom radu (A. ŠONJE, Ulomak nadgrobne antičke stele..., bilj. 6 na str. 51-52) Šonje još jednom

B D DOM HEAIE A/
TRIVMPHALI TERRAE
MARISQ DOMINATRIC/
CONSERVATRICI
5 MENTIVMQVE BO/ARVM
AC REMEDIORVM POTENTI
DEAE BENE IVDICANTI
/ALPVRNIA L. PISONIS AVG F
CN. PISONIS NEPTIS
10 D D

B(onae) d(eae) dom(inae) Heiae A[ug(ustae)] / triumphali terrae / marisq(ue) dominatric(i) / conservatrici / ⁵ mentiumque bo[n]arum / ac remediumum potenti / deae bene iudicanti / [C]alpurnia L. Pisonis aug(uris) filia / Cn. Pisonis neptis / ¹⁰ d(onum) d(edit).

7. r. ex. i longa. (ILJug, 260, str. 90)

Aru je postavila Kalpumija, kći L. Kalpumija Pizona augura, a unuka Gn. Kalpumija Pizona. Po svojoj prilici nije riječ o istoj osobi koja se spominje u CIL 6, 1371, te bi ovo bio njen prvi spomen. Ovaj ogranak stare, patricijske obitelji *Calpurnii* rano je stekao imanja u Istri i južnoj Liburniji, a kako ovo nije jedini spomenik koji je Kalpumija dala podići u Caskoj (v. naprijed, br. 18-19), opravdano je pretpostaviti da su svoj posjed imali i negdje na ovom području. Posveta autohtonom, histarsko-liburnskom ženskom božanstvu (Heji) od jedne takve osobe u prvi mah može djelovati neobično. No, posvetu treba gledati u cijelosti. Kalpumija se obraća Boni dei, starom italskom božanstvu koje su naročito štovale žene, i dodaje joj epitete *triumphali* (slavodobitnoj), *terrae marisque dominatrici* (gospodarici zemlje i mora), *conservatrici mentium et bonarum* (onoj koja čuva um i imovinu), *remediumum potenti* (koja ima sposobnost izlječenja), i na koncu, *bene iudicanti* (onoj koja povoljno presuđuje). U takvom jednom sklopu javlja se i Heia, za koju bi se stoga moglo pretpostaviti da je, kao božanstvo osobinâ sličnih Boni dei, doživjela *interpretatio Romana*. U tom je slučaju Kalpumija svakako morala poznavati njene lokalne osobine. S obzirom na vrlo tešku situaciju u njejoj obitelji (stric se ubija 20. g. n. e. tijekom procesa koji se vodio protiv njega; otac je umro prirodnom smrću 24. g. n. e. tijekom procesa *laesae maiestatis*), može se pomišljati da je spomenik bio postavljen prije očeve smrti. S tim bi se dobro moglo povezati zazivanje božice s atributom *bene iudicanti*, ali i obraćanje i lokalnom božanstvu

upozorava na tu činjenicu i insistira na tome da je početak prvog retka mogao glasiti samo: B B DOM. Možda bi još jedan pogled na sam natpis, unatoč velikim oštećenjima površine spomenika, ipak mogao pomoći riješiti ovu dilemu.

kao krajnjem sredstvu u potrazi za povoljnim ishodom.⁵⁰

Spomenik najvjerojatnije potječe iz vremena prije smrti Kalpurnijina oca, vj. 24. g. n. e. ili čak nešto ranije.

Ara se danas nalazi u Caski na posjedu koji je pripadao dr. R. Palčiću.

Objavljena. A. ŠONJE, Nalaz rimskog natpisa na Caski kod Novalje na otoku Pagu, *Živa antika*, 8/2, Skopje, 1958, 311-322, crtež 1 na str. 312, sl. 1 na str. 313, sl. 2 na str. 315; J. ŠAŠEL, Calpurnia L. Pisonis auguris filia, *Živa antika*, 12/2, Skopje, 1963, 387-390; A. ŠONJE, Ulomak nadgrobne antičke stele iz Novalje na otoku Pagu, *Živa antika*, 19/1, Skopje, 1969, bilj. 6 na str. 51-52; *ILJug*, 260, str. 90-91.

18. i 19. Sv. Ante

Nedaleko od upravo opisane Kalpurnijine are, na obali podno Crkve Sv. Ante, pronađene su još barem dvije. Njih je zabilježio Č. Iveković, a prema njegovim bilješkama objavio ih je P. Sticotti.⁵¹ Are su bile identične po izradi i dimenzijama, kao i po sadržaju natpisa.⁵² Natpisi su bili jako oštećeni djelovanjem mora, ali je Iveković ipak uspio pročitati završna tri retka. Na osnovi njegovih otisaka na bugačici, Sticotti je pročitao i još nekoliko riječi s početka teksta.

[...]INSVLAE

⁵⁰ Opširnije o obitelji Kalpurnija vidi kod J. ŠAŠEL, Calpurnia ..., 389-90. O božanstvima Heji i Boni dei, te o epitetima Bone dee vidi kod J. ŠAŠEL, nav. dj., 388.

⁵¹ P. STICOTTI, *Pago, Serta Hoffleriana*, Zagreb, 1940, 179-180, spominje tri kamena bloka, izrađena od breče kakva se u antici vadila u novaljskom kamenolomu (o njemu v. bilj. 48). Dva se bloka identificiraju kao are, dok se o trećem ne daje više nikakav podatak. F. Bulić [F. BULIĆ, Prinosak poznavanju starina rimske Liburnije. 1. Otoci Liburnije, *Bullettino di archeologia e storia dalmata* (dalje: *Bull. dalm.*), 8, 1885 (dalje: Prinosak..., 1885), 194] je na lokalitetu zvanom Zrće (*Sanità*), uz mnoštvo drugog antičkog materijala, zapazio i dva velika kamena, jako izlizana od djelovanja morskih valova, za koje misli da bi mogli biti are. Više nije moguće utvrditi da li su ta dva kamena uistinu bila are, ali ako jesu, ipak se ne mogu identificirati s dvije koje opisuju Iveković i Sticotti, budući da su nađene na različitim lokalitetima (nije moguće točnije locirati Bulićev mikrotoponim *Sanità*, ali se naziv Zrće koristi za označavanje dosta prostranog područja južno od uvale Caska).

⁵² P. STICOTTI, nav. dj., 179, ne donosi sve dimenzije dviju ara, ali su one po svojoj prilici bile slične onima kod ranije spomenute are (br. 17); bile su sastavljene od kocke široke 55 cm, od vijenca na vrhu, širokog i dubokog 65 cm, a visokog 20 cm, te od baze široke 65 cm, a visoke 67 cm. Visina slova je iznosila u prva tri retka 4 cm, u 4-6. retku 3,5 cm, te u posljednjem, 7. retku, 3 cm.

[.....]
[...]**CONSERVATRICI** [...]
[...]**POTENTI** [...]
5 [.....]
CALPVRNIA L. PISONIS AVG.
FILIA CN. PISONIS NEPTIS D. D.

[...] *insulae* / [.....] / [...] *conservatricis* [...] / [...] *potenti* [...] /⁵ [.....] / *Calpurnia L(uci) Pisonis aug(uris) / filia Cn(aei) Pisonis neptis d(ono) d(editi)*.

Dedikantica je ista kao i na ranije opisanoj ari, no posveta možda nije. Sticotti pretpostavlja da su are možda bile posvećene Geniju otoka (*Genio Insulae*), ali pomišlja i na posvetu Fortuni, uz koju bi išao epitet *conservatrix*.⁵³ S obzirom na dataciju ranije spomenute are i ove dvije bi se okvirno mogle datirati u početak 1. st. n. e. Njima se izgubio svaki trag još mnogo ranije, jer ih je 1940-tih bezuspješno pokušao naći V. Hoffiller.⁵⁴ Nije moguće utvrditi da li su sve tri are pripadale istom ili različitim kulturnim objektima, mada A. Šonje misli da su tu postojale dvije različite kulturne građevine, postavljene jedna nedaleko od druge.⁵⁵ Arheološka bi istraživanja, unatoč velikih oštećenja tog dijela lokaliteta, možda ipak mogla riješiti ovaj problem.

Danas su obje are izgubljene.

Objavljene. P. STICOTTI, Pago, *Serta Hoffilleriana*, Zagreb, 1940, 179-180; A. ŠONJE, Nalaz rimskog natpisa na Caski kod Novalje na otoku Pagu, *Živa antika*, 8/2, Skopje, 1958, 319-320; J. ŠAŠEL, Calpurnia L. Pisonis auguris filia, *Živa antika*, 12/2, Skopje, 1963, bilj. 4 na str. 387.

20. Gramače (T. XI, 2)

Na lokalitetu Gramače u Caski, gdje je pronađena i Kalpurnijina ara (br. 17), 1799. godine pronađen je ulomak nadgrobnog natpisa od bijelog mramora⁵⁶ velik 3,5 unce⁵⁷

⁵³ P. STICOTTI, nav. dj., 180.

⁵⁴ A. ŠONJE, Nalaz rimskog natpisa ..., bilj. 10 na str. 319-320. Na istom mjestu autor navodi da na mjestu nalaza dviju ara nije ostalo sačuvano ništa osim neznatnih ostataka rimske arhitekture, te da je tamo L. Jelić fotografirao slikara Ivana Pakčića pored jednog natpisa (možda jedne od ovih dviju ara?).

⁵⁵ A. ŠONJE, nav. dj., 321.

⁵⁶ Valja upozoriti na mogućnost da spomenik možda nije bio izrađen od pravog mramora koji je vrlo rijedak na našem području, veće od sitnozmatog bijelog vapnenca koji mu je vrlo sličan.

⁵⁷ U Pagu 18. stoljeća kao dužinska mjera koristila se tzv. paška stopa, čija vrijednost odgovara zadarskoj od 30,8045 cm (v. M. ZANINović-RUMORA, Stare mjere za površinu u sjevernoj Dalmaciji, *RZHAZUd*, 35, 1993, 126 id.). Kako u jednoj stopi ima 12 unci, odn. palaca, lako je bilo

(oko 9 cm), kojemu je izgleda sačuvan donji desni dio. Skica natpisa nalazi se jedino u rukopisu M. L. Ruića, no bez ostalih podrobnosti o uvjetima nalaza i izgledu ulomka.

...JNN
...JIT • ANN •
...JIXIT • ANN •
...JVS • MEPIC •
5 ...JERMIONE

-- -vixit a]nn(is) / [- vix]it ann(is) / [...] vixit ann(is) / [...m]us mepic /
5 [...H]ermione / [.posuit?].

4. r. in. prema Ruićevu crtežu ostala je sačuvana desna polovica slova M.

5. r. in. od slova E nedostaje samo okomita crta.

Po svojoj prilici ovo je ulomak jednog većeg nadgrobnog natpisa koji je podigla izvjesna Hermione većem broju osoba, kojima nisu sačuvana niti imena niti koliko dugo su živjele. Moguće je da se u četvrtom retku krije nekakav *medicus* ukoliko se slovo koje je Ruić napisao poput otvorenog P može identificirati s D. Tada bi MVS s početka istog retka moglo predstavljati završetak nekog muškog imena.

Ulomak je danas izgubljen.

Neobjavljen. MARCO LAURO RUIĆ, *Delle riflessioni Sopra il Moderno Stato Civile, ed Ecclesiastico della Città ed Isola di Pago fatte a varj Autori, Diplomi, Privilegi, ed altre Carte Pubbliche e Private Raccolte da Marco Lauro Rujich, Tomo Secondo, MDCCCLXXIX ab. U. c. CCCXXXVII*, rukopis u Naučnoj biblioteci u Zadru (signatura: Manosc. 722/11), str. 298.

21. Gramače (T. XI, 3)

Na istom mjestu nađen je još jedan ulomak natpisa, dug 5 unci (oko 13 cm), širok 1,5 uncu (oko 4 cm), dok je visina slova iznosila 1 uncu (oko 2,5 cm). Spomenik je bio odlomljen sa svih strana, a od teksta je ostalo samo nekoliko slova iz same sredine natpisa. Natpis je bio isklesan na crnom mramoru.⁵⁸ Prema skici koju daje M. L. Ruić slova su možda bila dijelom i kurzivna. Sačuvano je vrlo malo teksta te nije moguće rekonstruirati o kakvom se natpisu moglo raditi, no vjerojatno je i on pripadao nadgrobnim spomenicima

izračunati vrijednost jedne paške unce od oko 2,57 cm.

⁵⁸ I ovdje vrijedi slično upozorenje kao u bilj. 56. S obzirom na to da je u Caski nađeno vrlo mnogo natpisa na tamnosivom kamenu, pretpostavljam da je i ovaj ulomak bio isklesan na istoj vrsti kamena (usp. bilj. 4).

poput onih obrađenih pod br. 23, 25-27, 30 i 32.

[.....?.....]
...]ET [...
...]M • S [...
...]CQV [...
[.....]/[...] et [...]/[...]}m s[...]/[...]}CQV[...]

1. r. ex. vidljiv znak poput donjeg dijela slova J koji je mnogo veći od preostala dva slova u retku, pa je moguće da se na tom mjestu uopće nije nalazilo slovo već oštećenje kamena.

3. r. in. od slova M sačuvana je samo desna polovica.

4. r. in. od slova C sačuvana je samo gornja polovica.

Ulomak je danas izgubljen.

Neobjavljen. MARCO LAURO RUIĆ, *Delle riflessioni Sopra il Moderno Stato Civile, ed Ecclesiastico della Città ed Isola di Pago fatte a varj Autori, Diplomi, Privilegi, ed altre Carte Pubbliche e Private Raccolte da Marco Lauro Rujch, Tomo Secondo, MDCCCLXXIX ab. U. c. CCCXXXVII*, rukopis u Naučnoj biblioteci u Zadru (signatura: Manosc. 722), str. 298.

22. Hačevica (T. VII, 2; XIII, 1)

1958. g. na lokalitetu Hačevica u Caski, zapadno od položaja Gramače, nedaleko mora, nađen je ulomak natpisa od bijelog vapnenca. Spomenik je odlomljen sa svih strana, osim s donje, a sačuvana su zadnja tri retka natpisa. Visina spomenika iznosi 16 cm, duljina 30 cm, a debljina 10-12 cm. Natpis je klesan rustikalnom kapitalom, prilično uskih i dugih slova.⁵⁹ U drugom i trećem retku između svake riječi nalazi se okrugli znak interpunkcije. S obzirom na upotrebu formule *hic sita est* i arhaičnih latinskih izraza *veixit* i *heic* spomenik se može datirati u 1. st. n. e.⁶⁰

YSA FRON/ONIS
VEIXIT ◦ ANNOS ◦ XXVIII
HEIC ◦ SITA ◦ EST ◦
.}ysa Fron{/t}onis / {serva?} veixit (=vixit) annos XXVIII / heic (=hic) sita est.

1. r. in. kod slova Y dobro je sačuvan gornji dio, a desna kosa crta lagano je

⁵⁹ Visina slova u 1. r. iznosi 4 cm, u 2. r. 3 - 3,6 cm, u 3. r. 2,2 - 3 cm.

⁶⁰ A. ŠONJE, *Nepoznati rimski natpisi ...*, 136; G. ALFÖLDY, *PN*, 29.

povijena u desno. Okomita crta dosta je oštećena.

2. r. u riječi *veixit* | longa, T longa.

3. r. u riječi *heic* | longa.

Ovdje predloženo čitanje prvog retka znatno se razlikuje od onog kakvo donose raniji autori.⁶¹ Prvo slovo ovog retka svakako je bilo Y. Okomita crta koja slijedi slovu N oštećena je upravo na mjestu pretpostavljenog spoja s vodoravnom crtom te se to slovo može čitati i kao I i kao T. Valja upozoriti na slovo T u 2. retku koje je više od ostalih i ima izuzetno kratku vodoravnu crtu, kakvo je moglo biti i ovo u 1. retku. Osim toga, čitanjem ovog slova kao T dobija se poznato muško ime *Fronto*, svugdje vrlo rašireno, uključujući i Dalmaciju gdje je naročito prisutno u razdoblju ranog Principata.⁶² Na taj način u prvom retku se razabire dobro poznati imenski obrazac: osobno ime (...y^sa) + navod patronimika ili imena gospodara u genitivu (*Frontonis*). Njemu je na oštećenom dijelu 2. retka mogla slijediti oznaka *filia*, odn. *serva*. U imenovanju robova često je izostavljen izraz *servus* (*serva*) kako bi se sakrio njihov nizak status. Budući da se pokojnica radije može smatrati robinjom, nego slobodnorodenom građankom ili peregrinkom,⁶³ ovaj izraz je mogao biti izostavljen i u njenom imenovanju.

Prema gore rečenomu može se zaključiti da ovaj nadgrobni spomenik označava mjesto ukopa mlade Frontonove robinje (...)yse, koja je umrla u 28. godini života.

⁶¹ A. ŠONJE (nav. dj., 135-136, br. 3), *ILJug*, 932 (str. 139) i J. KUNKERA | *Kristina iz Caske - Cissae prvoga stoljeća*, Novalja, 1979 (umnoženo ciklostilom), 6 i d.] donose tekst 1. retka: X SAFRONIONIS. J. KUNKERA (nav. dj., nav. mj.) smatra da prvo slovo 1. retka predstavlja siglu imena Kristina kojom se pokojnica deklarira kao kršćanka, dok A. ŠONJE (*L'ubicazione ...*, 116 i *Kasnoantički spomenici ...*, 20) smatra da ono predstavlja križ, a ne ime osobe. Ovakvim tumačenjem sintaksa rečenice ostaje nepotpuna, tj. genitivnom obliku *Safronionis* nedostaje subjekt na koji se odnosi.

K tome, ime *Safronio* nije potvrđeno niti u jednoj provinciji zapadnog dijela Carstva, uključujući i Dalmaciju, dok je ovdje predloženo ime *Fronto* svugdje vrlo dobro poznato (v. naprijed).

⁶² G. ALFÖLDY, *PN*, 207-208, s.v. *Fronto*.

⁶³ Pokojnica nije mogla biti slobodnorodena rimska građanka, budući da se u klasičnim rimskim imenskim obrascima filijacija najčešće izražava siglom očeva prenomena i rječju *filia* (R. CAGNAT, nav. dj., 58). Neskrraćeno osobno ime u filijaciji uglavnom koristi autohtono stanovništvo i robovi kad navode ime gospodara (v. D. RENDIĆ-MIOČEVIĆ, *Ilirska onomastika na latinskim natpisima Dalmacije, Iliri i antički svijet*, Split, 1989, 638 id.; R. CAGNAT, nav. dj., 78-79). No, malo je vjerojatno da je pokojnica bila slobodnorodena Libumka, budući da niti njeno ime, niti ime njenog pretpostavljenog oca ne pripadaju autohtonom imenskom fondu Libuma (v. D. RENDIĆ-MIOČEVIĆ, *Onomastičke studije s teritorija Libuma. Prihozi ilirskoj onomastici, Iliri i antički svijet*, Split, 1989, 714). Ime *Fronto* je latinskog porijekla, i kao što je već rečeno, svugdje je snažno rašireno. Njeno ime moglo bi pripadati grčkom repertoaru (npr. *Nysa*, *Chrysa* i sl.), što bi također ukazivalo na njen robovski status (v. I. KAJANTO, *The Significance of Non-Latin Cognomina*, *Latomus*, 27, 1968, 519-520, 534).

Spomenik se nalazi u zbirci "Stomorica" u Novalji, u vitrini br. 5.

Objavljen. A. ŠONJE, Nepoznati rimski natpisi iz sjevernog dijela otoka Paga, *Živa antika*, 11/1, Skopje, 1961, 135-136, br. 3, T. I, 2, crtež na str. 136; *ILJug*, 932, str. 139; *AE*, 1964, 256 bis; J. KUNKERA, *Kristina iz Caske - Cissae prvoga stoljeća*, Novalja, 1979 (umnoženo ciklostilom), *passim*.

23. Haćevica (T. VIII, 1; XIII, 3)

Na istom je lokalitetu prilikom kopanja jame za cisternu 1952. g. nađen ulomak antičkog natpisa od tamnosivog kamena. Za klesanje natpisa sekundarno je iskoristena pločica od arhitektonske obloge; stražnja strana je rupičasto izrađena kako bi pločica bolje prijanjala uz zid ili podnicu, dok je prednja fino izravnana. Na oko 2,5 cm od desnog ruba prednje strane pločice urezana je okomita crta kao dio nekadašnjeg (geometrijskog?) ukrasa oplata. Pločica je odlomljena s lijeve i donje strane, a danas je pukla na tri dijela, no natpis je sačuvan gotovo u cijelosti. Sačuvane dimenzije iznose: visina = 22 cm, duljina = 25 cm, debljina = 2,5 cm, a visina slova je podjednaka u svih 5 redova i iznosi 2,5 - 3 cm. Izrada slova pokazuje kurzivne odlike. Između svake riječi, osim u 1. retku, nalaze se znaci interpunkcije u obliku kružića. Na osnovu sekundarnog korištenja kamena, kurzivnih karakteristika slova i odabira jezičnih obrazaca, natpis bi se mogao datirati u vrijeme kasnog Principata,⁶⁴ odnosno u kasno 2. ili u 3. st.

D M

/ERVOLA ◦ VIX

ANNIS ◦ LV ◦ FECIT

VITALIS ◦ CONIV

5 // ◦ B ◦ M ◦ ET ◦ SIBI

D(is) m(anibus) / [C]ervola vix(it) / annis LV fecit / Vitalis coniu / ⁵ [gi]b(ene) m(erenti) et sibi.

Ovaj je spomenik Vitalis podigao sebi i svojoj supruzi Cervol⁶⁵ koja je živjela 55

⁶⁴ Jednostavno, jednoimeno imenovanje osoba, ukoliko se ne radi o robovima, upućuje na kasnije razdoblje, kao i upotreba izraza *bene merenti* (v. G. ALFÖLDY, *PN*, 27-29). A. ŠONJE (Kasnoantički spomenici ..., bilj. 2, str. 7) spomenik datira u 1. polovicu 1. st. n. e., ali bez čvrstih argumenata.

⁶⁵ A. ŠONJE (Nepoznati rimski natpisi ..., 136, br. 4) smatra da je ime moglo glasiti [S]ervola.

godina. Oboje su imenovani samo jednim imenom. *Vitalis* pripada grupi latinskih imena nastalih od pridjeva ili participa u kojima se podudaraju oblici za muški i ženski rod (tzv. *communia*). Češće ga nose muškarci nego žene.⁶⁶ Rašireno je po cijelom Carstvu, dijelom i kod oslobođenika. U Dalmaciji je također vrlo dobro zastupljeno, i to tijekom cijelog Principata.⁶⁷ Žensko ime *Cervola* rijetko se javlja i to uglavnom u Italiji, a potvrđeno je i u Dalmaciji, gdje se datira u kasni Principat.⁶⁸

Spomenik se čuva u zbirci "Stomonica" u Novalji, u vitrini br. 6.

Objavljen: A. ŠONJE, Nepoznati rimski natpisi iz sjevernog dijela otoka Paga, *Živa antika*, 11/1, Skopje, 1961, 136, br. 4, T. I, 3, crtež na str. 136; *ILJug*, 931, str. 139; *AE*, 1964, 257.

24. Sv. Ante (T. VIII, 3; XIII, 4)

Nakon prvog svjetskog rata nađena je mala stela od svjetlosivog veniranog mramora (cipollino) uzidana u grobnicu nešto sjevernije od Crkve Sv. Ante u Caski. Spomenik je sačuvan u cijelosti. Visina mu iznosi 30 cm, duljina 19 cm a debljina 2,5 cm.⁶⁹ Na lijevoj bočnoj strani, na 4 cm od dna, nalazi se rupa s ostacima željezne klanfe, te bi se moglo zaključiti da stela nije bila samostojeći spomenik, već dio nekakva sepulkralnoga kompleksa.

Tekst je sastavljen u 7 redova. Slova su dijelom kurzivna. U prvom retku, između slova D i M (posvete Manima) nalazi se prikaz zrakastog sunca između dvije stilizirane antitetične palmete. Ovakva se simbolika učestalo koristi u kasnijem carskom razdoblju, pa bi se natpis prema stilskim i paleografskim osobinama po svojoj prilici mogao datirati u 3. st.⁷⁰

D (Sol, palmae) M
VERNACLA
VIXIT • ANN
IS • XL • FECIT
5 EVRIALIS • C
OIVGI BENE
MERENTI

D(iis) (Sol, palmae) M(anibus) / Vernacla / vixit ann / is XL fecit / ⁵ Eurialis c /

⁶⁶ I. KAJANTO, *The Latin Cognomina*, Helsinki-Helsingfors, 1965, 23-24, 72, 274.

⁶⁷ G. ALFÖLDY, *PN*, 330, s.v. *Vitalis*; usp. B. NEDVED, *Stanovništvo Zadra...*, 256-257.

⁶⁸ I. KAJANTO, nav. dj., 327; G. ALFÖLDY, *PN*, 175, s.v. *Cervola*; usp. B. NEDVED, nav. dj., 220.

⁶⁹ Visina slova: u 1. retku 2,5 cm, u 2. retku 2 - 2,5 cm, u 3 - 5. retku 2 cm, u 6. retku 1,8 cm, i u 7. retku 1,5 cm.

⁷⁰ A. ŠONJE (Nepoznati rimski natpisi ..., 137) spomenik datira u 4. st., a na drugom mjestu se radije opredjeljuje za treće stoljeće (*Kasnoantički spomenici* ..., bilj. 2, str. 7).

o(n)iugi bene / merenti.

3. r. ex. AN u ligaturi.

Ovaj nadgrobni spomenik podigao je Eurialis svojoj supruzi Vernakli, koja je umrla u starosti od 40 godina. I ove su osobe imenovane samo jednim imenom kako je od trećeg stoljeća uobičajeno u imenovanju nižih slojeva stanovništva.⁷¹ Orijentalno ime *Euryalis* samo se sporadično javlja u Italiji i zapadnim provincijama Carstva. I u Dalmaciji je rijetko a zastupljeno je samo u kasnom Principatu.⁷² Latinska riječ *vernaculus*-a kao apelativ može značiti "urođenik" ili "Rimljanin". Prilično rijetko se koristi kao osobno ime, a prisutno je i u imenovanju kršćana.⁷³ U Dalmaciji do sada nije bilo poznato. Ipak, nosi ga jedan mornar ravenatske flote delmatske narodnosti (*CIL* 11, 85). Oblik *Vernacla* pokazuje odlike vulgarnog latinizeta, što također ukazuje na kasnije razdoblje.

Stela se danas nalazi u zbirci "Stomorica" u Novalji, u vitrini br. 5.

Objavljena. A. ŠONJE, Nepoznati rimski natpisi iz sjevernog dijela otoka Paga, *Živa antika*, 11/1, Skopje, 1961, 136-137, br. 5, T. I, 4, crtež na str. 136; *ILJug*, 933, str. 139; *AE*, 1964, 258.

25. Palčićeve kuće (T. VIII, 2; XIII, 2)

Na sjevernom dijelu uvale Caska, na plaži ispod kuća 1953. g. pronađen je ulomak natpisa od tamnosivog kamena. Za potrebe natpisa sekundarno je iskorištena pločica arhitektonske oplata; i ova je pločica sa stražnje strane rupičasto obrađena a s prednje fino izravnana, jednako kao i spomenik ovdje naveden pod brojem 23. Natpis je odlomljen sa svih strana, ali je izgleda sačuvan lijevi rub središnjih redaka. Sačuvana visina iznosi 11 cm, duljina 8 cm, a debljina 3,5 cm.⁷⁴ Slova su djelomično kurzivna, a kako su paleografski gotovo identična onima sa spomenika ovdje navedenih pod br. 23 i 24, i ovaj se spomenik može datirati u kasni Principat, vj. u 3. st. U prilog kasnijem datiranju spomenika bi govorilo i ime *Ursa* koje se, zajedno s njegovim inačicama, u provinciji Dalmaciji javlja pretežno u kasnom Principatu.⁷⁵

[...?....]

⁷¹ G. ALFÖLDY, *PN*, 27-28.

⁷² G. ALFÖLDY, *PN*, 197, s.v. *Euryalus*, *Euryalis*.

⁷³ I. KAJANTO, nav. dj., 312; G. ALFÖLDY, *PN*, 325, s.v. *Vernaculus*.

⁷⁴ Visina slova: 1 - 2. redak = 1,5 cm, 3. redak = 1,8 cm.

⁷⁵ G. ALFÖLDY, *PN*, 318, s.v. *Ursus*.

V[...
ANN[...
VRSA[...
5 [...] [...] [...?....]
[...?...] / v[ixit?] / ann[is..] / Ursa [...] / ⁵[...s?....]

5. r. sačuvan samo manji dio polukružnice, vjerojatno od slova S.

Spomenik je previše oštećen, ali se ipak može zaključiti da predstavlja ostatak nadgrobnog natpisa koji je po svoj prilici postavila neka Ursa, dok se ime pokojnika/pokojnice nalazilo na odlomljenom gornjem dijelu natpisa (usp. npr. br. 24).

Ulomak se danas čuva u zbirci "Stomonica" u Novalji, u vitrini br. 5.

Objavljen. A. ŠONJE, Nepoznati rimski natpisi iz sjevernog dijela otoka Paga, *Živa antika*, 11/1, Skopje, 1961, 138-139, br. 6, T. I, 5, crtež na str. 138; *ILJug*, 940, str. 140; *AE*, 1964, 258.

26. Palčićeve kuće (T. IX, 1; XIV, 1)

1950. g. nađen je još jedan ulomak na istom mjestu kao i prethodni, izrađen također na ploči od tamnosivog kamena. Natpis je odlomljen sa svih strana, a sačuvane dimenzije mu iznose: visina 15 cm, duljina 18 cm, debljina 3,5 - 4,5 cm.⁷⁶ Od teksta su sačuvana četiri nečelovita retka isklesana djelomično kurzivnim slovima. Prema ovakvim paleografskim osobinama natpis bi se, kao i prethodni, mogao datirati u kasni Principat.

...JERA[...
...]XX FEC[...
DVANENV[...
IVC[?
...]era [vix(it) ann(is)?] / [...]XX Fec[erunt?]) / Duan(?)]enu[s? et?]
luc / unda?

1. r. in. od slova E sačuvan je samo donji dio.

2. r. in. prvo X samo dijelom oštećeno.

3. r. AN (ili AV) u ligaturi.

⁷⁶ Visina slova u prva 3 retka iznosi 1,5 cm, a u četvrtom retku 1,8 cm.

Iako je i ovaj nadgrobni spomenik vrlo oštećen moguće je u grubim crtama rekonstruirati njegov izvorni izgled. Na početku natpisa nalazilo se ime i dob osobe kojoj je spomenik bio podignut, od kojih je malo ostalo sačuvano - tek završna slova imena (...era) i nepotpun broj godina (...XX). Završetak natpisa je teže razriješiti. Po svojoj prilici spomenik podižu dvije osobe: *Duanenus* (?) (ili ...*duanenus* ?) i *luc.*...⁷⁷ Ništa nije sačuvano što bi ukazivalo na prirodu njihova odnosa s pokojnicom te se samo može nagađati da li su joj bili roditelji, prijatelji ili sl.

Ulomak se čuva u zbirci "Stomorica" u Novalji, u vitrini br. 6.

Objavljen. A. ŠONJE, *Nepoznati rimski natpisi iz sjevernog dijela otoka Paga, Živa antika*, 11/1, Skopje, 1961, 138-139, br. 7, crtež na str. 137; *ILJug*, 935, str. 140; *AE*, 1964, 258.

27. *Pačićeve kuće* (T. IX, 2; XIV, 2)

Na istom mjestu kao i brojevi 25 i 26 nađen je 1954. g. još jedan ulomak nadgrobnog natpisa od tamnosivog kamena. Ulomak je odlomljen sa svih strana osim desne. Sačuvane dimenzije mu iznose: visina 16 - 23 cm, duljina 17 cm, debljina 3 - 4,5 cm.⁷⁸ Slova teksta su kurzivna i teže čitljiva, a prema ovakvim paleografskim osobinama te korištenju iste vrste kamena kao i spomenici pod br. 23, 25-26, i ovaj bi se spomenik također mogao datirati u kasni Principat.

...||
...|IVT
...|VIXIT
..|XXV

...|| / ...|IVT / [?qui] vixit / [annis? X?]XXV.

- 1-4. r. sva slova I i T vrlo su slična te ih nije uvijek moguće razlikovati.
2. r. in. sačuvan dio okomite crte slova I ili T.
3. r. in. slovo V je oštećeno ali prepoznatljivo.
4. r. in. ostao sačuvan donji dio kose crte (X?).⁷⁹

⁷⁷ Ime *Duanenus* (ili *Duavenus*?), ili neko slično, dosad nigdje nije potvrđeno. Naprotiv, ime *lucundus*, -a, vrlo je često na svim područjima Rimskog carstva uključujući i Dalmaciju (v. G. ALFÖLDY, *PN*, 223, s.v. *lucundus*).

⁷⁸ Visina slova u 1. retku iznosi 3 cm, u 2. i 3. retku 2,5 cm, a u četvrtom 2 cm.

⁷⁹ A. ŠONJE (*Nepoznati rimski natpisi ...*, 138, br. 8) čita: ...|| / ...|tu|... / ...|XII / ...|XXV, a prema njemu jednako donosi i *ILJug*, 937, str. 140.

Ulomak se čuva u zbirci "Stomorica" u Novalji, u vitrini br. 6.

Objavljen. A. ŠONJE, Nepoznati rimski natpisi iz sjevernog dijela otoka Paga, *Živa antika*, 11/1, Skopje, 1961, 138-139, br. 8, crtež na str. 138; *ILJug*, 937, str. 140.

28. *Pakčićeve kuće*

P. Sticotti navodi da se u kući Pakčićevih u Caski čuvalo više antičkih predmeta pronađenih u blizini, i među njima navodi ulomak mramorne ploče⁸⁰ debele 2,3 cm koja s obje strane nosi natpis isklesan lijepim slovima, po svoj prilici monumentalnom kapitalom.

S jedne strane bilo je sačuvano:

I
MILIA
A • LATI
RLA

a s druge, isklesano okomito u odnosu na prvu stranu:

Nakon Sticottija više nitko ne spominje ovu ploču, te je ona po svoj prilici već odavno propala.

Objavljena. P. STICOTTI, *Pago, Serta Hoffilleriana*, Zagreb, 1940, 180.

29. *Bekarija*

1981. godine A. Šonje piše da je nedavno pronađen nadgrobni spomenik koji oslobođenik M. Aurelije podiže svojoj ženi Sekuri, no ne daje nikakve detaljnije informacije o spomeniku i o samom natpisu. Nije mi poznato gdje se spomenik danas nalazi.

Neobjavljen. Spominje ga A. ŠONJE, L'ubicazione della sede del vescovo di Cessa, Vindemio, *Atti del Centro di ricerche storiche di Rovigno*, 11, 1980-81, 91.

30. *Blato* (T. IX, 3)

Na položaju Blato, uz put koji vodi za poluotok Zrće, 1970. g. nađen je u cijelosti sačuvan nadgrobni natpis. Nađen je prilikom kopanja zemlje za popravak puta, urušen u zidanu grobnicu kojoj je mogao i pripadati. Nažalost, ova grobnica, i još jedna nađena nedaleko od nje, uništene su, a po svoj prilici i njihovi eventualni grobni prilozi.⁸¹

⁸⁰ V. bilj. 56.

⁸¹ Na ovom položaju, na samom spoju poluotoka Zrće i uvale Caska i danas se u profilu vide ostaci

Za potrebe natpisa sekundarno je iskorištena pločica od tamnosivog kamena, dio starije arhitektonske oplate. I na njoj se uočava rupičasta obrada stražnje površine, a na zaravnanoj prednjoj površini urezane su dvije crte (jedna okomita s lijeve strane i jedna vodoravna s donje strane), vjerojatno od kvadratičnog ukrasa arhitektonske oplate, koji tekst natpisa ne poštuje. Na donjem dijelu pločice zapaža se lom nastao upravo na urezanoj vodoravnoj crti. Kao i na ostalim spomenicima koji koriste istu vrstu kamena (npr. br. 23, 25-27) prije bi se moglo reći da su slova plitko udubljena nego propisno uklesana, tako da se ne razaznaje oštri "V" presjek karakterističan za monumentalnu kapitalu. Pločica je visoka 21 - 22,5 cm, duga 21,5 - 22 cm, debela 4 cm.⁸² S obzirom na podudarnosti u karakteristikama ovog natpisa i onih s drugih položaja u Caski (npr. kod Palčićevih kuća - v. brojeve 25-27) i on bi mogao pripadati vremenu kasnog Principata, vj. trećem st. n. e.⁸³

GEMELLO
CALPVRNI GE
MELLI SER
VIX ANN XXV
5 SER CALPVRNIVS
EPAPHRODITVS • B M

*Gemello / Calpurni Ge / melli ser(vo) / (qui) vix(it) ann(is) XXV / ⁵ Ser(gius) Calpurnius / Epaphroditus b(ene) m(erenti).*⁸⁴

2. r. ex. slovo G izgleda gotovo kao C.

Ovaj nadgrobni spomenik podiže Sergije Kalpurnije Epafrodit Gemelu, robu Kalpurnija Gemela, koji je živio samo 25 godina. Poblži odnos između Epafrodita i roba Gemela nije naznačen. Moguće je da su obojica bili robovi Kalpurnija Gemela te da je Epafrodit nakon oslobađanja i dalje ostao vezan uz Gemela bilo krvnim bilo prijateljskim

zidanih grobnica i gareži, iz čega se može zaključiti da je tu postojala antička nekropola. Danas je ona gotovo u potpunosti uništena, dijelom radom mora a dijelom prekopavanjem terena od strane turista i samih mještana u potrazi za arheološkim predmetima. Stoga bi na ovoj nekropoli trebalo poduzeti hitna zaštitna iskopavanja jer joj prijeti brzo uništenje.

⁸² Visina slova: 1. r. = 3 cm, 2. r. = 2, 7 - 3 cm, 3. r. = 2,2 cm, 4. r. = 2 cm, 5. r. = 1,5 - 1,8 cm, 6. r. = 1 cm.

⁸³ A. ŠONJE (Kasnoantički spomenici ..., bilj. 2, str. 6-8) natpis datira u kraj Republike ili početak Carstva i uspoređuje ga s Kalpurnijinom arom (ovdje br. 17). Ovakva je datacija ponajviše zasnovana na mišljenju da je Kalpurnije Gemel koji se spominje na natpisu mogao biti čak i brat spomenute Kalpurnije, te da ta dva natpisa pokazuju stilske sličnosti. Tako rana datacija nije održiva, kako s paleografsko-stilskog, tako i arheološkog stanovišta.

⁸⁴ A. ŠONJE (nav. dj., bilj. 2, str. 6) natpis transkribira kako slijedi: *Gemello / Calpurni Ge / melli ser(vus) (sic! op. A. K.) / vix(it) ann(orum) XXV / ⁵ ser(vus) (sic! op. A. K.) Calpurnius / Epaphroditus b(ene) m(erenti).*

vezama. Zanimljiv je gentilicij Kalpumius koji još jednom podsjeća na imanje senatorske obitelji *Calpurnii Pisones* u okolici Caske (v. ovdje, br. 17-19).⁸⁵ S obzirom na kasno datiranje spomenika, Kalpurniji na njemu spomenuti zacijelo su bili potomci oslobođenika s tog imanja. Ovo mišljenje podupiru i osobna imena *Gemellus* i *Epaphroditus* koja se u provinciji Dalmaciji javljaju prije svega u kasnom Principatu, a ovo drugo je naročito često upravo kod oslobođenika.⁸⁶

Nalazi se u zbirci "Stomorica" u Novalji, u vitrini pod br. 3.

Objavljen. A. ŠONJE, Kasnoantički spomenici na otoku Pagu, *Peristil*, god. XXIV, br. 24, Zagreb, 1981, bilj. 2, str. 6-8, (a), fotografija na sl. 1.

31. (T. XIV, 31)

Na području Caske nađen je i ulomak natpisa isklesan na pločici od tamnosivog kamena, kao i više drugih pronađenih na istom području (npr. br. 23, 25-27, 30). Spomenik je odlomljen sa svih strana. Sačuvane dimenzije mu iznose: visina = 8 cm, širina = 5 cm, debljina = 2 cm. Sva su slova visoka 1,7 cm. Od natpisa su sačuvana samo tri retka i nekoliko slova. Slova su djelomično kurzivna, a zanimljivost na ovom natpisu predstavljaju tanke vodoravne crte koje su klesaru služile za ravno vođenje teksta. Prema paleografskim karakteristikama natpis je sličan drugim natpisima iz Caske isklesanima na ovakvoj vrsti kamena koji se mogu datirati u kasni Principat, te bi se u to doba mogao datirati i ovaj ulomak.

...]M[...
...]CO[...
[.....]
...]M[...? / ...]CO[... / [...?.....]

1. r. in. po sredini visine retka sačuvan dio vodoravne crte, vjerojatno od slova E ili

⁸⁵ A. ŠONJE (nav. dj., nav. mj.) drži da su Kalpumije Gemel i Kalpumija, augurova kći, mogli biti rođaci (možda čak i brat i sestra!), a da su Gemel i Epafrodit, robovi, mogli biti braća-blizanci (na što bi ukazivali ime Gemel i dvije grobnice 10-ak cm udaljene jedna od druge, od kojih je jedna mogla biti Gemelova, a druga Epafroditova). Međutim, Epafrodit je možda nekad bio rob, ali kako pokazuju prenamen i gentilicij u njegovu imenovanju, u vrijeme pisanja natpisa on je oslobođenik, ako već nije bio slobodnorodni građanin. Može se pretpostaviti da je bio oslobođenik Kalpumija Gemela (koji bi tad tđ. mogao nositi prenamen Sergije), ali sadašnje činjenično stanje ne dozvoljava donošenje vjerodostojnih zaključaka o građanskom statusu dvojice Kalpumija i o njihovim međusobnim vezama.

⁸⁶ G. ALFÖLDY, *PN*, 210, s.v. *Gemellus* i 193, s.v. *Epaphroditus*; usp. B. NEDVED, nav. dj., 229, s.v. *Gemellus*.

od trokutastog znaka interpunkcije.

2. r. ex. sačuvan samo gornji dio slova P (ili R ili pak vrlo uskog D).

3. r. oba slova slabo su sačuvana. Od prvog je ostao desni dio kružnice (od slova O, Q ili D), a od drugog lijeva kosa crta, moguće od slova V ili M.⁸⁷

Nije poznato gdje se spomenik danas nalazi.

Objavljen. A. ŠONJE, Kasnoantički spomenici na otoku Pagu, *Peristil*, god. XXIV, br. 24, Zagreb, 1981, bilj. 2, str. 7-8, (b), crtež na sl. 2.

32. (T. X, 1)

U zbirci "Stomorica" u Novalji čuva se još jedan ulomak natpisa za koji mi mještani nisu znali reći odakle potječe, no po svoj prilici i on je bio nađen u Caski. Natpis je isklesan na pločici od tamnosivog kamena koja je bila obrađena sa svih strana, a na stražnjoj još nosi ostatke nataloženog vapnenca koji bi ukazivao na to da je dulje vremena bila izložena utjecajima tekuće vode. Na stražnjoj strani nalaze se i ostaci bijelog maltera koji pokazuju da je i ova pločica pripadala oplati nekog starijeg arhitektonskog objekta, te da je nanovo upotrebljena za klesanje natpisa. Odlomljena je sa svih strana. Sačuvane dimenzije joj iznose: najveća visina 12 cm, najveća duljina 17 cm, a debljina 4,5 cm. Na ulomku je sačuvan dio jednog (ili možda dva) retka teksta dosta rustičnih, gotovo kurzivnih slova.⁸⁸ Iznad teksta urezana je valovita crta koja podsjeća na zmiju ili morske valove, a iznad nje sročliki list s peteljkom u koji je s desne strane uperena stilizirana grančica čija je stilizacija vrlo bliska onoj palmetâ sa spomenika iz Caske (v. br. 24). Na samom gornjem lijevom dijelu ulomka nalaze se dvije vodoravne crte postavljene jedna iznad druge za koje nije moguće ustanoviti da li predstavljaju ostatke slova ili su dio crteža. Crtež je uklesan na isti način kao i slova, dosta plitko, blagog "V" presjeka, kao i na drugim spomenicima iz Caske isklesanima na ovakvoj vrsti kamena. Stoga je opravdano zaključiti da su i crtež i tekst nastali istovremeno, no zbog fragmentarnog stanja nije moguće ustanoviti što bi crtež imao simbolizirati. Na osnovi sličnosti u odabiru materijala, u paleografiji i stilizaciji crteža, i ova pločica najvjerojatnije potječe s iste nekropole u Caski kao i natpisi ovdje navedeni pod br. 23, 25-27 i 30, i pripadala bi vremenu kasnog Principata, možda 3. st.

?]APERVIX

[...?....]

?]Aper vix(it) / [...?....]

⁸⁷ A. ŠONJE (nav. dj., bilj. 2, str. 8) čita: *D(iis) m(anibus) / ... con(iug) / ...ov....*, gdje drži da urez na početku 1. retka predstavlja ostatak slova D, a posljednje slovo drugog retka N. No, takva interpretacija nema oslonca u crtežu koji autor donosi na str. 7.

⁸⁸ Visina slova iznosi 1,5 cm.

1. r. okomita crta slova P izuzetno je kratka te ono podsjeća na D.

2. r. iako se ispod prvog retka zamjećuje više crta, nije moguće sa sigurnošću tvrditi radi li se o tekstu ili o crtežu.

Ukoliko je predložena interperatacija sačuvanog dijela teksta točna, tada bi i ovaj ulomak predstavljao dio nadgrobnog spomenika postavljenog nekom Aperu. Ovo je ime vrlo rašireno po cijelom Rimskom carstvu. Često je i u provinciji Dalmaciji, osobito u kasnom Principatu.⁸⁹

Nalazi se u zbirci "Stomonica" u vitrini br. 5.
Neobjavljen.

33. *Košljun* (T. XIV, 4)

Na brežuljku Košljun sjeverno od Caske pronađen je natpis izveden na opeci oblikovanoj kao jednakostranični trokut čija je visina iznosila 40 cm. Od natpisa su sačuvani samo dio osnove trokuta i lijevog kraka. Prema pričanju onih koji su spomenik imali prilike vidjeti, na njemu je bio prikaz oranta i lijevo od njega shematski urezana glavica, a između njih križ. Ispod njih su bila tri retka teksta od kojih su dva bila ispisana nerazumljivim kurzivnim znacima, dok je u trećem bilo čitko napisano MIXO. Prema ovakvom opisu spomenik svakako valja pripisati ranokršćanskom razdoblju.

Nije poznato gdje se spomenik danas nalazi.

Objavljen. A. ŠONJE, *Nepoznati rimski natpisi iz sjevernog dijela otoka Paga, Živa antika*, 11/1, Skopje, 1961, 139, br. 9, crtež na str. 139.

34. *Sv. Juraj* (T. V, 1)

U kamenim ogradama podno Sv. Jurja kod Caske, nađeno je više ulomaka ukrašenih pleterom te jedan manji ulomak kamene grede ranosrednjovjekovnog crkvenog namještaja. Od ukrasa na gredi ostale su sačuvane samo vrlo nisko položene stapke kukâ, no i one su vrlo oštećene. Slova su kvalitetno klesana, s jače izraženim serifima. Kod slova R donja crta trbuha nije spojena s okomitom crtom koja je upadljivo viša od visine samog trbuha, pa se smije pomišljati i na ligaturu slova R i I. Slovo V je lagano izvijen na desnu stranu. Slovo O isklesano je poput rombično izvedenog grčkog slova Φ, pa možda ovaj

⁸⁹ G. ALFÖLDY, *PN*, 152, s.v. *Aper*. U Liburniji je ovo ime poznato još jedino u Jaderu; usp. B. NEDVED, nav. dj., 161, br. 119; 215, s. v. *Aper*.

znak, umjesto O, treba čitati kao *ph*, ili pak, kao *oi* (ili *io*) ukoliko se ovaj znak može tumačiti kao ligatura ovih dvaju slova.

S obzirom na slabu sačuvanost spomenika, natpis se može tek okvirno datirati u 8. ili 9. st.⁹⁰

...]O(?)RV[...
...a?b(?)v[...

1. r. na samom lijevom rubu natpisnog polja sačuvan je gornji dio kose crte, najvjerojatnije od slova A.

Ulomak se čuva u Arheološkom muzeju u Zadru.

Objavljen. C. FISKOVIĆ, Bilješke o paškim spomenicima, *Ljetopis JAZU*, knj. 57, 1953, 52, sl. 2; I. PETRICIOLI, Spomenici srednjovjekovne arhitekture na otoku Pagu, *Starohrvatska prosvjeta*, III. ser, sv. 2, 1952, 108.

PAG

Iz okolice grada Paga poznato je malo arheoloških spomenika. Navodi se da su na lokalitetu Zamet, jugozapadno od Starog grada, nalaženi grobovi pod tegulama i antički novci, a spominju se i rimski natpisi.⁹¹

35.

⁹⁰ C. FISKOVIĆ (Bilješke o paškim spomenicima, *Ljetopis JAZU*, knj. 57, 1953, 52) smatra da ulomak pripada namještaju crkvenog zdanja iz 10-11. st.

⁹¹ A. ŠKUNCA (Kultura baština otoka Paga, *Otok Pag*, Vodič, Zagreb, 1990, 7) jedini je autor koji navodi da je na lokalitetu Zamet pronađeno više kamenih spomenika, ali ih ne opisuje niti ne navodi odakle mu podaci o njima. M. L. RUIĆ (*Delle riflessioni Sopra il Moderno Stato Civile, ed Ecclesiastico della Città di Pago fatte a varj Autori, Diplomi, Privilegi ed altre Carte Pubbliche e Private - Raccolte da Marco Lauro Rujich, Tomo Primo, MDCCLXXIX ab. U. C. CCCXXXVII*, rukopis u Naučnoj biblioteci Zadar, sign. Manosc. 722/1, str. 13bis) opisuje nalaz jednog antičkog groba "sotto una lapide di cotto su di cui fu scritto Q. CLOEMBRO, e di sotto PANSIANA, e nella sepoltura si trovarono ossa di due cadaveri." Na osnovi ovakvog opisa jasno je da tada nisu bili nađeni kameni spomenici, već tegule, što negira navode A. Škunce o dotičnim spomenicima ukoliko se temelje na Ruićevom zapisu.

Za nalaze novaca na lokalitetu Zamet v. kod M. L. RUIĆ, nav. dj., 10, 275, 9bis.

U rukopisu M. Sabljara⁹² nalazi se skica natpisa, uz koju je zapisano jedino da se nalazila pred kućom Jose Mirkovića. Natpis se nigdje drugdje ne navodi, pa čak ni sam Sabljar uz njega ne dopisuje da ga je prepisao za Rim, kako se obično vidi uz neke od rimskih natpisa koji su kasnije publicirani u *CIL*-u. Spomenik je danas izgubljen,⁹³ a kako o njemu nisu zabilježeni nikakvi drugi podaci, to se o njemu mora prosuđivati samo na osnovi skice. On bi mogao predstavljati ulomak antičkog natpisa, koji je po svoj prilici u grad Pag donešen iz Zameta. Prijepis natpisa nije najjasniji, što dodatno otežava interpretaciju spomenika, kako kronološku, tako i sadržajnu. S obzirom na to da bi se u tekstu mogao prepoznati rimski muški (dvoimeni ili troimeni) obrazac s filijacijom, natpis bi se okvirno mogao datirati u prva dva stoljeća rimskog carskog razdoblja.

	T. CARIEI [...]	sic!
	/APITLI F [...?]	sic
	TESTAMENTO [...]	
	NIMINIVΛIHEIN	sic!
5	S///FVIS	sic!

T(itus) Carie(nus)? / [C]apitoni(?) f(ilius) [...?] / Testamento f(ieri) i(ussit)? Hoc mo?
]/ nimentum(?) HEIN / ⁵ [?SP--FVIS/--?]

1. r. ex. slovo I na skici moglo bi predstavljati ostatak lijeve okomite crte slova N.

4. r. m. drugo I možda ostatak E? Treće I možda ostatak T? A bez vodoravne crte i I nakon njega po svoj prilici predstavljaju slovo M.

5. r. na početku retka je sačuvan gornji dio slova S, zatim gornji dio slova P kojemu se donja crta trbuha ne spaja s okomitom crtom. Nakon ova dva slova na skici se vidi manja kosa crta (dio trokutastog znaka interpunkcije?), a nakon nje dvije okomite crte. Na kraju retka se čita FVIS.

Prema onome koliko se moglo pročitati iz teksta Sabljarove skice, ovaj natpis, po svoj prilici nadgrobni, testamentarno je dao podignuti Tit Kanjen(?), Kapitonov(?) sin. Gentilicij *Carienus* poznat je uglavnom u Italiji, a jednom je potvrđen i u Dalmaciji.⁹⁴ Ime

⁹² M. SABLJAR, rukopis u više bilježnica, (fotokopije dijela rukopisa u Zavodu za zaštitu spomenika kulture u Zadru), oko 1840. g., dio bilježnice 5 (Pag), str. 45.

⁹³ Zahvaljujem dr. M. Graniću koji me je upozorio na jednu kamenu ploču uzdanu u pločnik ulice ispred ulaza u Kulu u gradu Pagu (a koja se prvotno nalazila kod kuće Mirkovićevih) koja bi mogla predstavljati ostatak antičkog natpisa. Međutim, ona je danas toliko izlizana da se više ne može ustanoviti da li ga je zaista nekad i nosila, a ako jeste, da li je to bio natpis koji je prepisao Sabljar.

⁹⁴ U Italiji su potvrđena gentilina imena *Carienus* (*CIL* 11, 5301), *Carienius* (*CIL* 6, 14402) i sl., a vjerojatno potječu iz Umbrije (usp. W. SCHULZE, *Zur Geschichte Lateinischer Eigennamen*, 2. izd., Berlin/Zürich/Dublin, 1966, 114, nar. 146; *Thesaurus linguae latinae*, Supplementum nomina propria latina, Leipzig, 1978, vol. II, fasc. I, 191). G. ALFÖLDY (*PN*) ne navodi gentilicij *Carienus* u svom popisu imena rimske Dalmacije, no A. MÓCSY (*Nomenclator provinciarum Europae Latinarum et*

Capito, pak, svugdje je vrlo rašireno. Često je i u Dalmaciji i to tijekom cijelog Principata, no u Liburniji se pojavljuje samo u ranom Principatu.⁹⁵ Nakon 3. retka tekst više nije jasan, no moguće je da se na tom mjestu zabranjivalo nasljednicima korištenje ovim spomenikom.

Spomenik je danas izgubljen.

Neobjavljen. Skicu donosi M. SABLJAR, rukopis u više bilježnica, (fotokopije dijela rukopisa u Zavodu za zaštitu spomenika kulture u Zadru), oko 1840. g., dio bilježnice 5 (Pag), str. 45.

VLAŠIĆI

Vlašići su selo na krajnjem južnom dijelu otoka Paga, na kraju plodnog Vlašićanskog polja, u kojem za sada, osim ulomka antičkog stupa ispred seoske crkve, nema vidljivih antičkih ostataka. Kako postoje podaci da su u selu nađeni rimski natpisi, vjerojatno će tek arheološka istraživanja moći utvrditi kakav se je antički lokalitet ovdje (ili u bližoj okolini) nekad nalazio.

36.

U Vlašićima je zabilježen spomenik posvećen Augustu. *CIL* ga donosi prema brojnim starijim prijepisima, s različitim varijantama u čitanju (v. *CIL* 3, 3113) ali je on već tada morao biti izgubljen budući da niti sam Mommsen niti koji od naših starijih arheologa ne rješavaju ove nesigurnosti glede izgleda teksta, niti donose podatke o njegovom izgledu i dimenzijama. Natpis se datira u početak Tiberijeve vladavine, odn. u drugo desetljeće 1. st. n. e.⁹⁶

DIVO • AVG •
SACR
L • QVINCTIVS • C • F
GALLVS • TESTAMENTO
5 PONI IVSSIT

*Divo Aug(usto) / sacr(um) / L(ucius) Quinctius C(ai) f(ilius) / Gallus testamento / 5
poni iussit.*

L. Quinctius Gallus, doseljenik iz Italije - kao i ostali članovi istog gensa potvrđeni u

Galliae Cisalpinæ cum indice inverso, Budapest, 1983, 68) bilježi postojanje jednog spomenika u rimskoj provinciji Dalmaciji na kojem je potvrđeno ovo gentilno ime.

⁹⁵ G. ALFÖLDY, *PN*, 170, s.v. *Capito*; usp. B. NEDVED, nav. dj., 219.

⁹⁶ J. J. WILKES, *Dalmatia*, London, 1969, 199.

obliznjim gradovima Jaderu i Argiruntu⁹⁷ - testamentamo je odredio postavljanje zavjetnog spomenika božanskom Augustu, vjerojatno vrlo brzo nakon njegove smrti.⁹⁸ Zacijelo je u Vlašićima imao i svoje imanje, ali se ono zbog nedovoljne istraženosti ovog kraja još uvijek ne može locirati (v. i dalje, br. 37).

Spomenik je danas izgubljen.

Objavljen. *CIL* 3, 3113; I. LUCIĆ, *Ioannis Lucii Inscriptiones Dalmaticae. Notae ad Memoriale Pauli de Paulo. Notae ad Palladium Fuscum. Addenda, vel corrigenda ad Opere de Regno Dalmatiae, & Croatiae. Varias Lectiones Chronici Ungarici manuscripti cum editis, Venetiis, M.DC.LXXIII*, (Naučna biblioteka Zadar, signatura: Manosc. 767) str. 17 (po Grutaru "In Croatia") i str. 24f, br. 17 (po Valeriju Ponte); F. BULIĆ, Prinosak poznavanju starina rimske Liburnije. 1. Otoci Liburnije, *Bull. dalm.*, 8, 1885, 160.

37.

M. L. Ruić opisuje još jedan spomenik iz Vlašića, za koji kaže: "... quell'Iscrizione Lapidaria, che vi trovai nelle memorie di Trau' del Lucio, e che fino a tre anni ha durato intatta nell Villagio di Vlassich fino a tanto, che la rozzezza di que' Villani ve la pose in pezzi per farne una Sepoltura, ed ora non vi si scorgono, che alquante lettere Cubitali ancor intatte."⁹⁹ Lucić pak, u djelu *Inscriptiones Dalmaticae*, donosi ovaj natpis prema rukopisu Valerija Ponte, ali podatak o porijeklu natpisa na tom mjestu nije baš najjasniji: prije samog teksta natpisa Lucić piše "*ibidem*" i prema tome bi natpis potjecao iz Nina, budući da su odatle natpisi koje donosi prije ovoga. No neposredno nakon samog teksta kaže "In insula Pagi in Villa Vlassich". Nema dvojbe da oba podatka o mjestu nalaza spomenika trebaju pripadati upravo ovom natpisu budući da je od ostalih odvojen dvjema vodoravnim crtama.¹⁰⁰ *CIL* ga, pak, uvrštava među natpise s ninskog područja, ravajući se prema Ciriaku iz Ankone.¹⁰¹

Ruić natpis donosi točno slijedeći Lucića, očito ne znajući da je prilikom objave

⁹⁷ G. ALFÖLDY, *PN*, 114, s.v. *Quinctius* i 209, s.v. *Gallus*; usp. B. NEDVED, nav. dj., 202, s.v. *Quinctii*.

⁹⁸ J. J. WILKES, nav. dj., nav. mj.; G. ALFÖLDY, *PN*, 114, s.v. *Quinctius* i 209, s.v. *Gallus*.

⁹⁹ M. L. RUIĆ, *Delle riflessioni Sopra il Moderno Stato Civile, ed Ecclesiastico della Città di Pago fatte a varj Autori, Diplomi, Privilegi ed altre Carte Pubbliche e Private - Raccolte da Marco Lauro Rujich, Tomo Secondo, MDCCCLXXIX ab. U. C. CCCXXXVII*, rukopis u Naučnoj biblioteci Zadar, sign. Manosc. 722/II, str. 298.

¹⁰⁰ I. LUCIĆ, *Ioannis Lucii Inscriptiones Dalmaticae. Notae ad Memoriale Pauli de Paulo. Notae ad Palladium Fuscum. Addenda, vel corrigenda ad Opere de Regno Dalmatiae, & Croatiae. Varias Lectiones Chronici Ungarici manuscripti cum editis, Venetiis, M.DC.LXXIII*, (Naučna biblioteka Zadar, signatura: Manosc. 767) str. 24f, br. 15.

¹⁰¹ *CIL* 3, 2969, Aenona (*In civitate Nonae*).

posljednjeg retka došlo do zamjene s posljednim retkom jednog drugog natpisa, no ipak je njegovo svjedočenje najautentičnije: on zna da je spomenik bio čitav do 1796. g.¹⁰² kad su ga seljani razbili radi građenja neke grobnice. Danas ga nije moguće locirati, što niti ne iznenađuje, s obzirom na to da je od razbijanja spomenika proteklo gotovo punih 200 godina. Njegove bi riječi moglo potvrditi ili pak opovrći ciljano arheološko istraživanje na mjestu tadašnjeg seoskog groblja, a do tada prava provenijencija spomenika ostaje pod znakom pitanja. Ipak ga uvrštavam u ovaj popis, budući da postoji snažna indicija o njegovom otočkom porijeklu.

G. Alföldy spomenik datira u rani Principat.¹⁰³

5 IANO • AVG
SACRVM
CINIVS • GENIAL
IS • PRO • SALVTE • O
RDINIS • SVI • ET • CIVI
VM • SVORVM • SI
MVLACRVM • I
REFORMAVIT • AD
QVE • RESTITVID sic!

*Iano aug(usto) / sacrum / Cinius Genial / is pro salute o /⁵ rdinis sui et civi / um
suorum si / mulacrurn [e] / reformavit ad / que resititui<d>t.*

1-9. r. Ovako je tekst rastavljen u CIL-u, dok Ruić i Lucić donose svaki drugačiji raspored.

7. r. ex. Ruić umjesto /I daje TI.¹⁰⁴

9. r. ex. Ruić: OPTIMO.¹⁰⁵

Cinije Genijal posvećuje ovaj natpis bogu Janu, kojemu je, tražeći zdravlje za svoj *ordo* i svoje građane, obnovio kip. Po tome bi se dalo zaključiti da je Genijal bio član gradskog vijeća (*ordo decurionis*), no ne zna se točno u kojem gradu. Šire područje Vlačića još je uvijek arheološki slabo istraženo. Vlačićko polje, kao i obližnje Smokvičko, imaju sve potrebne uvjete za razvoj naselja ili zemljoposjeda, a natpis (br. 36) ukazuje da ih je bilo u

¹⁰² 1799. godine Ruić u rukopisu koji datira 1779. g. dodaje još tri epigrafičke bilješke, među kojima i o ovom spomeniku (M. L. RUIĆ, nav. dj., str. 297-299).

¹⁰³ G. ALFÖLDY, *PN*, 75, s.v. *Cinius* i 210, s.v. *Genialis*; usp. B. NEDVED, 230, s.v. *Genialis*.

¹⁰⁴ Za različitosti u čitanju ovog natpisa v. *CIL* 3, 2969; ovdje donosim samo Ruićeve. M. L. RUIĆ (nav. dj., 298) tekst donosi u samo 6 redaka: *Iano Aug. sacrum / Cinius Genialis pro salute / ordinis sui et civium suorum /⁵ simulacrurn / ti reformavit / adque / optimo* (sic! op. A. K.).

¹⁰⁵ I. LUCIĆ, nav. dj., nav. mj., tkd. donosi OPTIMO, no vlastoručno to ispravlja u RESTITVID budući da je u tisku došlo do zamjene s posljednjim retkom natpisa br. 16 (v. tkd. *errata/corrigenda* na predzadnjem listu navedenog djela).

ovom kraju i u antici. Jedan od takvih zemljoposjednika mogao je biti i Cinije Genijal koji je gradske magistrature zacijelo obnašao u obližnjem Ninu ili Zadru. Sudeći po imenu i on pripada nizu italskih kolonista potvrđenih na području Provincije. Kako je gentilicij *Cinius* vrlo rijedak (u Dalmaciji mu je ovo jedina potvrda), i potvrđen je u obliku *Cinnius* u Pompejima i Rimu,¹⁰⁶ vrlo je vjerojatno da je ovaj Cinije na Pag došao upravo iz jednog od ta dva grada.

Spomenik je danas izgubljen.

Objavljen. *CIL* 3, 2969 (Aenona); I. LUCIĆ, *Ioannis Lucii Inscriptiones Dalmaticae. Notae ad Memoriale Pauli de Paulo. Notae ad Palladium Fuscum. Addenda, vel corrigenda ad Opere de Regno Dalmatiae, & Croatiae. Varias Lectiones Chronici Ungarici manuscripti cum editis, Venetiis, M.DC.LXXIII*, (Naučna biblioteka Zadar, signatura: Manosc. 767) str. 24f, br. 15. Nalazi se i u rukopisu M. L. RUIĆA, *Delle riflessioni Sopra il Moderno Stato Civile, ed Ecclesiastico della Città di Pago fatte a varj Autori, Diplomi, Privilegi ed altre Carte Pubbliche e Private - Raccolte da Marco Lauro Rujch, Tomo Secondo, MDCCLXXIX ab. U. C. CCCXXXVII* (rukopis u Naučnoj biblioteci Zadar, sign. Manosc. 722/II), str. 298.

otok UGLJAN

Otok Ugljan, smješten nasuprot Zadru, pripadao je teritoriju kolonije Jader. Na njemu se nastavljala centurijacija zadarskog agera, a unutar ove zemljišne razdiobe nalazila su se brojna gopodarska ili ladanjska imanja. I samo ime otoka duguje svoj postanak jednom takvom posjedu (*praedium Gellianum*). Otok je morao biti dobro naseljen u antici, što potvrđuju nalazi brojnih antičkih lokaliteta,¹⁰⁷ stoga začuđuje da je na njemu do sada pronađen samo jedan natpis.

38. Kali

U naselju Kali na Ugljanu u crkvenom oboru uzidana su dva ulomka jednog natpisa. *CIL* ga pogrešno navodi pod odrednicom IADER, iako odmah slijedi da je iz Kali.

¹⁰⁶ G. ALFÖLDY, *PN*, 75, s.v. *Cinius*.

¹⁰⁷ Sažeto o Ugljanu u antičkom razdoblju, s najvažnijom literaturom, v. kod M. SUIĆ, *Zadar u starom vijeku*, Zadar, 1981, 154, 175, 250, 281-2, 289 (u kasnoantičkom razdoblju: 338-341). A. R. FILIPI (Arheološko-topografske crte iz Ugljana, *Diadora*, 2, 1962, 303 i d., karta na sl. 2) bilježi antičke objekte na sjeverozapadnom dijelu otoka. Većina ih je neistražena, osim vile u Mulinama, velikog gospodarskog kompleksa, s kontinuitetom i u kasnoj antici, no ni ta istraživanja nisu dovršena (M. SUIĆ, Arheološka istraživanja u Mulinama, *Ljetopis JAZU*, knj. 64, 1957, 230 id.).

Na prvom ulomku se čita:

...]TO

a na drugom:¹⁰⁸

FIER[...

Po svoj prilici ovih nekoliko slova pripadaju obrascu koji se često javlja na natpisima, a koji izražava da se nešto čini po testamentarnim odredbama:

[testamen]to fier[i iussit].

Ulomci su uzidani u Kalima.

Objavljeni. *CIL* 3, 15049 (Iader), Č. IVEKOVIĆ, Starinska iznašašća u Kalim na otoku Ugljanu, *Bull. dalm.*, 20, 1897, 158.

otok PAŠMAN

Otok Pašman od otoka Ugljana dijeli tek uski, danas premošteni, prolaz. S obzirom na rast mora tijekom posljednjih 2000 godina ova su dva otoka u antici zacijelo još činila jednu cjelinu. Na otoku su zabilježeni ostaci antičkih imanja i lučkih objekata, kasnoantičkih utvrda i sakralnih objekata te ranosrednjovjekovnih crkava, no nisu vršena sustavna arheološka iskopavanja.¹⁰⁹

39. Franjevački samostan u Kraju

U zbirci Franjevačkog samostana u Kraju čuva se ulomak luka oltarne pregrade nepoznatog mjesta nalaza. Odlomljen je s obje bočne i s gornje strane. Izrađen je od vapnenca i ukrašen je s obje strane: s jedne strane ukrašen je motivom kukâ i troprutom pletenicom a na drugoj nosi natpis. Sačuvana visina ulomka iznosi 17 cm, duljina 26 cm, a debljina 12 cm. Natpis je koncipiran u dva retka, a slova su klesana kapitalom i imaju jače izražene serife. Spomenik bi se mogao datirati u 9. st.

...]CAVE ECL[...

...]// EPISCE[...

¹⁰⁸ Č. IVEKOVIĆ, Starinska iznašašća u Kalim na otoku Ugljanu, *Bull. dalm.*, 20, 1897, 158, uz skicu ovog ulomka prikazuje dimenzije, no bez mjeme jedinice (vj. misli na metre): 0,30 (što se po svoj prilici odnosi na visinu ulomka) i 0,02 (vj. visina slova).

¹⁰⁹ Sažeti pregled svih značajnijih lokaliteta na otoku i stariju literaturu donosi Z. BRUSIĆ, Nalaz posuda od niskometamorfne stijene na otočiću Frmiću kod Biograda i značenje ovog otočića u režimu plovidbe Pašmanskim kanalom, *Diadora*, 13, 1991, 229 i d., karta na str. 231.

...aediff(?)cave(t?) ec(c))/esia(m)?... /...gi?)EPISCE[...

1. r. m. kod prvog slova E gornji serif je oštećen te je teoretski moguće da je ono ligaturom bilo povezano sa slovom T.

2. r. prvo slovo je jače oštećeno upravo po polukružnoj crti, no kako se ona na donjem završetku naglo lomi i skreće prema gore, smije se čitati kao G. Od sljedećeg slova sačuvana je okomita crta kojoj nedostaje donji završetak te se slovo podjednako može interpretirati kao I ili kao L. Kod narednog slova (E) oštećena je donja vodoravna crta.

Moguće je da tekst spominje izgradnju crkve (ukoliko je ispravna interpretacija prvog retka) te njenog donatora ili donatore, od kojih je jedan mogao biti biskup čije ime počinje s E [ukoliko se završetak 2. retka može čitati kao *episc(opus) E...*], odnosno njen titular [ukoliko završetak drugog retka treba čitati kao *s(an)c(ta)e*].

Ulomak se čuva u Franjevačkom samostanu u Kraju.

Objavljen. B. JURAGA, Srednjovjekovni kameni spomenici na području Biograda, *Diadora*, 9, 1980, 469, kat. br. 97, T. XX, 97; R. JURIĆ, Srednjovjekovni spomenici na bigradskom području, *Biogradski zbornik*, 1, 1990, 296, T. XIV, 1.

otok DUGI OTOK

Vanjski, i ujedno najveći, otok zadarskog arhipelaga. Iako je otok nedovoljno istražen, registrirano je više antičkih lokaliteta. Jedina sustavna arheološka istraživanja provedena su u Maloj Proversu, gdje je nađen antički gospodarski kompleks koji se proteže i na susjedni otočić Katinu.¹¹⁰

40. Luka

Prilikom poljskih radova pronađen je u Luci 1880. g. nadgrobnni spomenik izrađen od bijelog vapnenca. Ima oblik kratkog cilindričnog cipusa koji se sužava prema vrhu. Donji i gornji dio cipusa ukrašeni su dvostrukom profilacijom, a iznad gornje profilacije nalazi se i jednostruka traka. Na donjem dijelu nalaze se dva utora za plombe. U crkvi u Luci služio je kao kamenica za svetu vodu (seljaci su radi toga na vrhu spomenika isklesali plitku udubinu),¹¹¹ sve dok ga nadbiskup Maupas nije poklonio Arheološkom muzeju u

¹¹⁰ M. SUIĆ, Izvještaj o istraživanju rimske vile u Maloj Proversu, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku*, 54, 1952, 174 id.

¹¹¹ Č. IVEKOVIĆ, Dugi otok i Komat. Arheološko-historički prikaz, *Rad JAZU*, knj. 235, Zagreb, 1928, 267.

Zadru.¹¹² Cipus je visok 41 cm. Promjer donjeg dijela iznosi 52 cm, a gornjeg dijela 47 cm.¹¹³ Natpis je uklesan na boku cipusa kvalitetnom monumentalnom kapitalom, a može se datirati u 1. st. ili u početak 2. st. n. e.¹¹⁴

HELVIAE • SATVR
NINAE • CONIVGI
P • TITIENVS • NEPOS

Helviae Satur / ninae coniugi / P(ublius) Titienus Nepos.

1. r. slovo L ima još dvije, pliće uklesane, vodoravne crte, te se doimlje kao E. Po svoj prilici radi se o grešci klesara.

Publije Titien Nepos postavlja ovaj cipus svojoj ženi Helviji Saturnini. Oboje su porijeklom iz Italije,¹¹⁵ a u Luku su stigli ili izravno iz Italije ili iz obližnje kolonije Iader. Na osnovi ovog natpisa smije se pretpostaviti da su posjedovali zemlju na području Luke, a tek će se arheološkim istraživanjima taj zemljoposjed moći i dokazati. Po svoj prilici oboje su stalno boravili na svom imanju - a ne u Zadru ili nekome drugom većem gradu - te je Helvija (a zacijelo i njen suprug nakon nje) na njemu bila i pokopana.

Cipus se nalazi u Arheološkom muzeju u Zadru (inv. br. 13 = 217).

Objavljen. CIL 3, 3112; I. LUCIĆ, *Ioannis Lucii Inscriptiones Dalmaticae. Notae ad Memoriale Pauli de Paulo. Notae ad Palladium Fuscum. Addenda, vel corrigenda ad Opere de Regno Dalmatiae, & Croatiae. Varias Lectiones Chronici Ungarici manuscripti cum editis, Venetiis, M.DC.LXXIII*, (Naučna biblioteka Zadar, signatura: Manuscr. 767) str. 30, br. 30 (po Ljubavcu); F. BULIĆ, Prinosak poznavanju starina rimske Liburnije. 1. Otoci Liburnije, *Bull. dalm.*, 9, 1886, 42; Č. IVEKOVIĆ, Dugi otok i Komat. Arheološko-historički prikaz, *Rad JAZU*, knj. 235, Zagreb, 1928, 267; B. FINKA, Luka u svojim počecima, *Župa Luka na Dugom otoku. O 100. obljetnici obnove župne crkve Sv. Stjepana Prvomučenika*, Zagreb, 1988, 5; I. FADIĆ, Helvii u antičkom Jaderu i Liburniji, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru (Zbornik radova posvećen V. Maštroviću)*, u tisku, spomenik br. 5.

¹¹² Inventarska knjiga Arheološkog muzeja u Zadru, inv. br. 13 (217). Zahvaljujem I. Fadiću, kustosu istog muzeja koji mi je omogućio uvid u njihove stare inventarske knjige, a kojemu je upravo u tisku djelo u kojem je ovaj spomenik detaljnije obrađen.

¹¹³ Visina slova u 1. retku = 4,3 cm, u 2. retku = 3 cm, u trećem retku = 3,4 cm. Promjer udubljena na vrhu iznosi 35 cm, a dubina 15 cm.

¹¹⁴ I. FADIĆ, Helvii u antičkom Jaderu i Liburniji, *RZHAZUZd (Zbornik radova posvećen V. Maštroviću)*, u pripremi, spomenik br. 5.

¹¹⁵ G. ALFÖLDY, *PN*, 89, s.v. *Helvius*, *Elvius*; 127, s.v. *Titienus*; 251, s.v. *Nepos*; 288, s.v. *Saturninus*.

41. Žmansko jezero

U polju na Žmanskom jezeru pronađen je ulomak zavjetnog spomenika od bijelog vapnenca. Od spomenika je sačuvana baza s gotovo cijelim natpisom (oštećen je s lijeve strane) i iznad nje samo mali dio reljefa (lijeva noga božice Dijane, lijevo od nje dio tijela psa, desno od nje dio tijela košute). Sačuvana visina cijelog ulomka iznosi 25 cm (visina same baze iznosi 12 cm), duljina 34 cm i debljina 16 cm.¹¹⁶ Spomenik se datira u rani Principat.¹¹⁷

D A S
NEMER SERVVS AVG
V L S M

*D(ianae) A(ugustae) s(acrum) / [E]u<h>emer(us) servus Aug(usti) / v(otum)
l(ibens) s(olvit) m(erito).*

Ovaj spomenik božici Dijani postavlja carski rob Euhemer nakon rješavanja njegovog zavjeta. Budući da su gotovo svi rimski carevi u svom imenovanju nosili i titulu *Augustus* nije moguće precizirati kojemu je od njih Euhemer mogao pripadati. Po svojoj prilici nije bio jedan od običnih robova-radnika, već je obavljao neki od administrativnih, novčarskih ili sl. poslova, budući da je mogao skupiti pekulij dovoljan za izradu reljefnog zavjeta umjesto jednostavne (i jeftinije) are.

Područje Žmanskog jezera nalazi se na jednom od najvećih plodnih površina Dugog otoka ali je arheološki gotovo potpuno neistraženo,¹¹⁸ no prisutnost roba iz carske kuće upućuje na postojanje carskog imanja. Stoga je ovaj spomenik važan putokaz za buduća arheološka iskopavanja, na osnovi kojih bi se mogla steći dragocjena znanja o antičkom gospodarstvu i društvenim odnosima, kako na samom otoku tako i u cijeloj Provinciji.

Spomenik se čuva u kući Kreše Ramova, na čijem je polju i nađen.

Objavljen. M. SUIĆ, Novi natpisi iz sjeverne Dalmacije, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku*, 53, 1950-51 (1952), 247-248, br. 36, sl. 8; *ILJug*, 928, str. 138.

¹¹⁶ Visina slova u 1. retku iznosi 2,6 cm, u 2. retku 2,1 cm i u 3. retku 1,9 cm.

¹¹⁷ G. ALFÖLDY, *PN*, 196, s.v. *Euhemerus*, *Euhemeris*; usp. B. NEDVED, nav. dj., 225, s.v. *Euhemerus*.

¹¹⁸ Jedini dosad zabilježeni antički nalaz na ovom području, osim ovog natpisa, predstavlja slučajni nalaz rimskodobnog nakita i kamenih spomenika. Nisu objavljeni, već ih samo usput spominje M. SUIĆ (Iskapanje rimske ville u Maloj Proversu, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku*, 54, 1952, 174).

42. Sv. Ivan - Sali (T. X, 2)

Na sjeverozapadnom rubu Stivanjeg polja kod uvale Telašćica nalaze se ostaci srednjovjekovne Crkve Sv. Ivana.¹¹⁹ U jednom od okolnih ogradnih zidova, 1992. g. saljski župnik don Tito Šarin pronašao je i dosta oštećeni zavjetni spomenik. Potpuno su odlomljeni donji i gornji dio, a znatnije je oštećen i gornji lijevi dio natpisa. Natpis je uklesan u natpisnom polju od kojeg je sačuvana donja profilacija, a nazire se i dio gornje, iznad koje se po svoj prilici nalazio pulvin. Slova pokazuju odlike monumentalne rustične kapitale bez serifa. Dijelom su teško čitljiva zbog djelovanja atmosferilija na površinu natpisnog polja. Čitanje teksta dodatno otežava izuzetna lapidarnost stila i neuobičajena struktura posvete.¹²⁰ Dimenzije spomenika iznose: visina = 30 cm (visina same baze = 6 cm), duljina = 23 cm (širina same profilacije = 1,5 cm), debljina = 18 cm.¹²¹ Na početku 1. i 3. retka primjećuje se plitko uklesana okomita crta. S obzirom na razliku u izradi u odnosu na ostala slova, moglo bi se pomišljati da ove crte predstavljaju ostatak nekog starijeg natpisa, no kako je površina natpisa prilično oštećena uslijed djelovanja atmosferilija, ne mogu se primijetiti nikakvi tragovi koji bi sa sigurnošću potvrdili preklesavanje starijeg natpisa. Posveta bi se okvirno mogla datirati u kasni Principat, možda na kraj 2. ili početak 3. st.

IT
ARTHIN
) ~ VS
HER VS

.] T(*titus?*) Arthin(us)(?) / (*centurio?*) (*cohortis?*) (*milliariae?*) v(oto) s(uscepto) / Her(culo?) v(otum) s(olvit).

1. r. in. u gornjem lijevom kutu sačuvan je samo donji dio plitko uklesane okomite crte, od čijeg se završetka pružaju dvije kraće kose crte, poput snažno izraženog serifa. Ova crta bi mogla biti ostatak slova s nekog starijeg natpisa.

3. r. in. jasno je vidljivo zrcalno okrenuto slovo C, a nakon njega znak ~, kojemu se ispod lijeve krivulje zapaža vrlo plitka okomita crta, koja bi također mogla biti dio pretpostavljenog starijeg natpisa.

Zrcalno okrenuto C se kao sigla koristilo na antičkim natpisima za izražavanje riječi: *centuria*, *centurio* ili *Caia* (tj. bilo koja žena). Znak ~ koji, uz to što se koristi za

¹¹⁹ A. UGLEŠIĆ, Tragom ranokršćanskih i predromaničkih spomenika na Dugom otoku, *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*, 32(19), 1993, 164-5, smatra da bi crkva mogla biti i starija, tj. starokršćanska.

¹²⁰ Na votivnim natpisima obično se najprije navodi ime božanstva, potom ime dedikanta, i na kraju glagol ili votivna formula. V. R. CAGNAT, *Cours d'Épigraphie latine*, 3. izd., Paris, 1898, 226-230.

¹²¹ Visina slova u 1. retku iznosi 2 cm, u 2. retku 3,5 cm, u 3. retku 3,8 cm, u 4. retku 3,5 cm.

označavanje broja 1000, obično stoji u imenovanju kohorti ili legija s atributom *milliaria*. Prema tome, dedikant bi mogao biti vojnik, no zbunjuje to što nije navedeno puno ime jedinice, već je ono reducirano do potpune neprepoznatljivosti. Stoga se ova interpretacija mora shvatiti kao samo jedno od više mogućih rješenja.

Dedikant *Arthinus(?)*¹²² postavlja ovaj žrtvenik u znak zahvalnosti što mu je bila ispunjena neka želja. Ukoliko je on uistinu bio vojnik (tj. centurion), tada je ara zacijelo bila posvećena Herkulu, koji se već rano izjednačava s bogom Marsom, te ga štiju i vojnici.¹²³ Iako moguća, posveta spomenika bogu Hermesu, zaštitniku trgovaca, putnika itd., mnogo je manje vjerojatna,

Ara se čuva u Salima kod župnika Tita Šarina.

Neobjavljena. Spominje ju i donosi fotografiju A. UGLEŠIĆ, Tragom ranokršćanskih i predromaničkih spomenika na Dugom otoku, *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*, 32(19), 1993, 164, T. VIII, 1.

otok KORNAT

43. Sv. Marija

Na najvećem otoku Komatskog otočja, na položaju Tarac, pored mora, nalazi se manja srednjovjekovna Crkva Sv. Marije, smještena iznad ostataka veće starokršćanske trobrodne bazilike.¹²⁴ Kao prag u manjoj crkvi služi ulomak rimskog nadgrobnog spomenika od bijelog vapnenca koji je danas prekriven cementnom pločom. M. Suić misli da spomenik ne potječe s otoka, već da je na njega stigao kao građevni materijal prilikom

¹²² Ime *Arthinus* nigdje drugdje nije potvrđeno, no poznata su imena *Artinus* (usp. *Thesaurus linguae latinae*, Lipsiae, 1900-1906, vol. II, 707), *Artinius* (isto, 689), *Artianus* (isto, 688). Ilirski dinast koji je umro početkom 2. st. p. n. e. zvao se *Arthetaurus* (isto, 688; LIVIJE, *Ab U. c.*, 42, 40, 5. 42, 41, 5. 42, 13, 6; usp. H. KRAHE, *Lexikon altillyrischer Personennamen*, Heidelberg, 1929, 10, s.v. *Arthetaurus*), a Plinije spominje nekadašnje delmatsko pleme *Arthitae* (PLINIJE, *n. h.*, 3, 145), pa bi se moglo pomišljati da ime *Arthinus* pripada autohtonom, preciznije, delmatskom, imenskom fondu. U tom slučaju bi se pretpostavljeno, neidentificirano, vojna jedinica s ovog spomenika možda mogla identificirati s I. ili II. *cohors milliaria Delmatarum*. Ove dvije jedinice nastale su početkom Markomanskog rata (170. g), i stacionirane su u Dalmaciji sve do početka 3. st. Vojnici kohorti su velikim dijelom bili regrutirani među autohtonim stanovništvom, koje je u kasnijem razdoblju dijelom popunjavalo i časnički kadar. O ovim kohortama opširnije v. kod G. ALFÖLDY, *Die Auxiliartuppen der Provinz Dalmatien*, *Acta Archaeologica Academiae scientiarum Hungaricae*, 14/3-4, Budapest, 1962, 268-269, 275, 288.

¹²³ Iscrpno o Herkulu v. u *RE*, VIII, 1, 1912, s. v. *Hercules*, 550 i d., nar. 581 i d.

¹²⁴ O kasnoantičkim ostacima na Kornatu, v. npr. I. PETRICIOLI, "Toreta" na otoku Kornatu, *Adriatica praehistorica et antiqua*, Zagreb, 1970, 718 id.

gradnje starokršćanske bazilike.¹²⁵ Visina ulomka iznosi 22 cm, a duljina 86 cm.¹²⁶ Sačuvana su samo tri oštećena retka natpisa. Slova su kvalitetno isklesana, te se prema njima spomenik datira u 1. st. n. e.

...]TIAE L F SECVNDAE
...]IVS SEVERVS AED II VIR
MATRI [...

...]tiae L(uci) f(iliae) Secundae / ...]Ius Severus aed(ilis) (duo) vir / matri [p(osuit)].

1. r. [P]lo]tiae restituira M. Suić,¹²⁷ ali je Sekundin gentilicij mogao glasiti i Aebutia, Egnatia, Quintia, Sentia, Titia i sl.¹²⁸

2. r. VIR u ligaturi.

3. r. TR u ligaturi.

Ovaj nadgrobni spomenik, možda monumentalnu stelu, svojoj majci Sekundi podiže gradski magistrat (edil, duovir) Sever, no nije ostalo sačuvano u kojem je to gradu obnašao svoje dužnosti.

Ulomak, sada pokriven cementnom pločom, i dalje služi kao prag u istoj crkvi.

Objavljen: Č. IVEKOVIĆ, Dugi otok i Komat. Arheološko-historički prikaz, *Rad JAZU*, knj. 235, Zagreb, 1928, 250; K. STOŠIĆ, *Sela šibenskog kotara*, Šibenik, 1941, 238; M. SUIĆ, Novi natpisi iz sjeverne Dalmacije, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku*, 53, 1950-51 (1952), 246-7, br. 35; M. SUIĆ, Zadarski otoci u antici, *Zadarsko otočje*, Zbornik, Zadar, 1974, 61, T. III; A. R. FILIPI, Saljske crkve i kratka povijest Sali, *Župa Sali. O 400. obljetnici dogradnje župne crkve Svete Marije 1581-1981*, Sali, 1981, 24, 48-49, sl. na str. 49; *ILJug*, 929, str. 138-9.

otok VRGADA

44. Sv. Andrija

Tijekom istraživačkih i restauratorskih zahvata na Crkvi Sv. Andrije na Vrgadi

¹²⁵ M. SUIĆ, Novi natpisi iz sjeverne Dalmacije, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku*, 53, 1950-51 (1952), 247.

¹²⁶ Visina slova varira od 4,7 - 5 cm.

¹²⁷ M. SUIĆ, nav. dj., 247.

¹²⁸ Ova gentilna imena već su više puta potvrđena na području Liburnije. Usp. G. ALFÖLDY, *PN*, pod dotičnim odrednicama.

pronađen je i mali ulomak natpisa. Pripadao je kamenoj gredi crkvenog namještaja iste crkve. Iznad natpisnog polja na kojem je sačuvan početak natpisa nalazi se ukras u obliku kukâ. Samo je jedno slovo sačuvano u cijelosti i ono pokazuje uncijalne odlike. Ulomak se datira u 9. st.¹²⁹

† /E/...
(*crux*) /D?e/i?...

1. r. od prvog slova sačuvan samo gornji dio okomite i s njom spojene desne polukružne crte, koje mogu predstavljati slovo D, a možda i P ili R. Od posljednjeg slova sačuvan je donji dio okomite crte od koje se po sredini visine odvajaju dvije kose crte, što bi možda predstavljalo slovo K, R ili B, ukoliko te dvije kose crte nisu nastale uslijed oštećenja kamena, te se tada slovo može čitati kao I, T, itd.

S obzirom na veliku oštećenost ulomka nije moguće sa sigurnošću interpretirati ovaj ulomak natpisa, te je prijedlog čitanja *Dei* ..., koji daje M. Domijan,¹³⁰ jednako tako moguće kao i npr. *Per* ... ili dr.

Nije poznato gdje se spomenik danas nalazi.

Objavljen. M. DOMIJAN, Crkva Sv. Andrije na Vrgadi nakon posljednjih istraživačkih i konzervatorskih radova, *Starohrvatska prosvjeta*, ser. III, sv. 13, 1983, 137-8; R. JURIC, Srednjovjekovni spomenici na biogradskom području, *Biogradski zbornik*, 1, 1990, 292, T. IX, 3.

otočić SUSTIPANAC

Otočić Sustipanac nalazi se vrlo blizu kopna, oko 2 km sjeverozapadno od Pirovca i oko 1 km južno od brda Tustica. Na njegovoj su se obali, kako kaže A. Fortis, nalazili brojni ulomci antičkih tegula i urni a iskopani su i brojni natpisi, koje su tamošnji franjevci bili razbili u sitne komade kako bi popločali dvorište. Postojao je i natpis kojemu su slova bila od bronce, ali su ona bila iščupana.¹³¹

¹²⁹ M. DOMIJAN, Crkva Sv. Andrije na Vrgadi nakon posljednjih istraživačkih i konzervatorskih radova, *Starohrvatska prosvjeta*, ser. III, sv. 13, 1983, 138.

¹³⁰ M. DOMIJAN, nav. dj., 137.

¹³¹ A. FORTIS, *Put po Dalmaciji*, Zagreb, 1984, 107.

45.

Za natpis koji se nalazi u *CIL*-u pod br. 2799 i koji se vodi među riderskim spomenicima, kao mjesto nalaza navodi se školjić Sv. Stjepana, tj. Sustipanac. Ovaj podatak sastavljač *CIL*-a donosi prema Luciću, a on pak po podacima kod Difića i Verantija. Sve do nedavno ovaj je natpis bio uzidan u Zlarinu, nakon čega je prenešen u Arheološki muzej u Splitu. Na žalost nitko ne daje nikakvu obavijest kako je i kad natpis prenešen sa Sustipanca na prilično udaljeni Zlarin, no može se pretpostaviti da je to bio koji od šibenskih plemića koji su na tom otoku imali svoje ljetnikovce.¹³² Natpis pripada razdoblju kasnog Principata kako pokazuje imenovanje osoba i izrazi kao što su *infans*, *infelicissimus* i *incomparabilis*.¹³³

5
INFELICISSIMO INFAN
TI COR VRSO QVI VIXIT
AN • II • MEN • II • DIES • XX
BIR • RIVS FORTVNIVS
ET IVL • FIRMI/A FILIO IN
COMPARABILI

*Infelicissimo infan / ti Cor(nelio) Urso qui vixit / ann(is) II men(sibus) II die(bu)s XX /
Birius Fortunius / ⁵ et Iul(ia) Firmi(n)a filio in / comparabili.*

2. r. m. CORURSO (Stošić)
4. r. BL ... US SENIUS (Stošić)
5. r. in. ETIUS (Stošić)¹³⁴

Ovaj natpis postavlja ju Birije Fortunije i Julija Firmina svom sinu Komeliju Ursu, koji je živio jedva dvije godine, dva mjeseca i dvadeset dana. Zanimljivo je da sin ne nosi niti očev niti majčin gentilicij iz čega bi se moglo zaključiti da su svi troje bili oslobođenici, ali različitih gospodara što je i uvjetovalo njihovo različito imenovanje.

Spomenik se nalazi u Arheološkom muzeju u Splitu.

Objavljen. *CIL* 3, 2799 (Rider); I. LUCIĆ, *Ioannis Lucii Inscriptiones Dalmaticae. Notae ad Memoriale Pauli de Paulo. Notae ad Palladium Fuscum. Addenda, vel*

¹³² K. STOŠIĆ, *Sela šibenskog kotara*, Šibenik, 1941, 174, navodi neke od plemića koji su već od 15. st. imali svoje ljetnikovce na Zlarinu.

¹³³ G. ALFÖLDY, *PN*, 29; v. tkđ. str. 78, s. v. *Comelius*, str. 34, s. v. *Iulius*, str. 67, s. v. *Birius*, str. 204, s. v. *Firminus*, str. 207, s. v. *Fortunius*, str. 318, s. v. *Ursus*, gdje ovaj spomenik datira upravo u kasni Principat.

¹³⁴ *CIL* 3, 2799 donosi razlike u čitanju starijih prepisivača natpisa, koje ovdje ne donosim. I. LUCIĆ (nav. dj., str. 32, br. 4) donosi nešto drugačiji raspored redaka: *Infelicissimo infanti / Cor. Urso qui vixit an. II / menses IIII dies XX Bir / pius Fortunius / et Iulia Firmia filio / incomparabili.*

corrigenda ad Opere de Regno Dalmatiae, & Croatiae. Variae Lectiones Chronici Ungarici manuscripti cum editis, Venetiis, M.DC.LXXIII, (Naučna biblioteka Zadar, signatura: Manosc. 767) str. 32, br. 4 (po Dižniću i Verantiju); K. STOŠIĆ, *Sela šibenskog kotara*, Šibenik, 1941, 172-3.

otok MURTER

Na otoku Murteru nalazilo se antičko naselje *Colentum* čiji se ostaci mogu ustanoviti u podnožju Gradine na istoimenom poluotoku. Već je D. Zavorović u 16. st. zapazio te ostatke, među njima i natpise, od kojih i prepisuje jedan nadgrobni (v. niže, br. 46).¹³⁵ I Fortis spominje nalaze novaca i natpisa na Murteru, ali ih nije uspio vidjeti.¹³⁶

46. Gradina

D. Zavorović navodi da su braća Lovi na Gradini našli ploču s natpisom, koju su kasnije prenijeli u Šibenik. Međutim ne daje niti njegov opis niti podatke o okolnostima nalaza, a u različitim rukopisima donosi različita čitanja ovog natpisa kao i različit raspored redaka.¹³⁷ Nije poznata njegova daljnja sudbina pa je realno pretpostaviti da je već odavno izgubljen. G. Alföldy spomenik na osnovi imenovanja osoba datira u rani Principat.¹³⁸

...I|VLIVS • C • F LONGIN| SIBI ET
MVNATIAE • C|I|AXSVME
VXORI SVAE ET I|LIO C • F • SVO sic!
ET I|LIAE F • SECVNDAE FILIAE SVAE sic!
5 ET I|LIO C F SVO ET I|LIAE sic!
 F TERTIAE FILIAE SVAE VIVS FE| sic!

[C(aius)] Iulius C(ai) f(ilius) Longin(us) sibi et / Munatiae C(ai) f(iliae) Maxsum(a)e / uxori suae et Iulio C(ai) f(ilio filio) suo / et Iuliae [C(ai)] f(iliae) Secundae filiae suae / ⁵ et Iulio

¹³⁵ P. ZLATOVIĆ u svom dopisu Uredništvu (*Bull. dalm.*, 9, 1886, 149) objavljuje dio ZAVOROVIĆEVA rukopisa *Annali di Sebenico* iz 1597. g. koji se tiče nalaza na Murteru. ZAVOROVIĆ donosi antičke natpise i u rukopisu datiranom u 1603. g., a epigrafički zanimljiv dio tog rukopisa prepisuje Š. LJUBIĆ, Novi izvori za Dalmatinsku epigrafiju, *Rad JAZU*, knj. 65, 1883, 133 i d. (murterski natpis nalazi se na str. 134, br. 7).

¹³⁶ A. FORTIS, nav. dj., 108. V. tkd. navod iz djela francuskog putopisca CASSASA (*Voyage pittoresque et historique de l'Istrie et de la Dalmatie*, *Didot*, an. X, Paris, 1802, 109-110) kod F. BULIĆ, *Prinosak* ..., 1885, 151-152.

¹³⁷ Ove razlike v. u: *CIL* 3, 9161 = 10116.

¹³⁸ G. ALFÖLDY, nav. dj., str. 33, s. v. *Iulius*, str. 101, s. v. *Munatius*, str. 232, s. v. *Longinus*, str. 243, s. v. *Maximus*, str. 291, s. v. *Secundus*, str. 307, s. v. *Tertius*.

C(ai) f(ilio filio) suo et luliae / [C(ai)] f(iliae) Tertiae filiae suae vi(v)us fe[C(it)].

1. r. L longa (bis) (CIL 3, 10116)
2. r. in. AE u ligaturi (CIL 3, 9161)
3. r. AE u ligaturi (CIL 3, 9161)
4. r. AE u ligaturi (omnia) (CIL 3, 9161)
5. r. ex. AE u ligaturi (CIL 3, 9161)
6. r. AE u ligaturi (omnia) (CIL 3, 9161)

Ovaj obiteljski nadgrobni spomenik već za svog života podiže otac Gaj Julije Longin, Gajev sin, svojoj ženi Munatiji Maksumi, Gajevoj kćeri, te svojoj djeci: dvjema kćerkama (Juliji Sekundi i Juliji Tertiji) i dvama sinovima, koji su također mogli svi još biti živi u vrijeme nastanka spomenika.

Spomenik je danas izgubljen.

Objavljen. CIL 3, 9161 (Salonae) = CIL 3, 10116 (Murter), P. ZLATOVIĆ (prijepis dijela rukopisa D. ZAVOROVIĆA, *Annali di Sebenico*, 1597), *Bull. dalm.*, 8, 1885, 149; Š. LJUBIĆ, *Novi izvori za Dalmatinsku epigrafiju*, Rad JAZU, knj. 65, 1883, 134, br. 7 (prijepis dijela rukopisa D. ZAVOROVIĆA, *De rebus dalmaticis libri octo*, 1603); K. STOŠIĆ, *Sela šibenskog kotara*, Šibenik, 1941, 234.

47. Gradina

Na Murteru je pronađen i jedan vojnički nadgrobni spomenik. Natpis se nalazi u jednostavno omeđenom natpisnom polju. Slova su s desne strane izbrisana tako da se mogu čitati samo počeci redaka. Spomenik je visok 105 cm, dug 58 cm, a deo 22 cm. Natpisno polje je visoko 45 cm i široko 56 cm.¹³⁹ Datiran je u rani Principat.¹⁴⁰

C VOLV/NIVS
CF [...
MIL [...
ANN [...
5 STIP [...
HS /

C(aius) Volu[m]n[ius] / C(ai) f(ilius) [...] / mil(es) [coh(ortis)?...] / ann(orum) [...] /⁵ stip(endiorum) [...] / h(ic) s(itus) [e(st)].

¹³⁹ Visina slova u 1. retku iznosi 6 cm, a u 2-6. retku oko 3,6 cm.

¹⁴⁰ G. ALFÖLDY, nav. dj., str. 139, s. v. *Volumnius*.

1. r. Između V i N izbrisano je jedno slovo, a između I i S stisnuto je malo V.

Spomenik se nalazi u Arheološkom muzeju u Zadru (st. inv. br. 204).¹⁴¹

Objavljen. M. SUIĆ, Neobjelodanjeni rimski natpisi iz sjeverne Dalmacije, *Vijesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku*, 54, 1952, 211-212, br. 26; *ILJug*, br. 930.

48. Gradina

U ostavštini L. Jelića zabilježen je i ulomak natpisa od bijele mramorne ploče debele 2 cm. Ulomak je pronađen na lokalitetu Tamnica na Gradini. Slova, visoka oko 4 cm, nisu bila uklesana već ugrebana ("grafirana").

...]VALENT[...

...]Valent[...

1. r. od slova V nedostaje lijeva polovica, a od slova T okomita crta.

Nije poznato gdje se spomenik danas nalazi.¹⁴²

Neobjavljen. Opisuje ga L. JELIĆ, *Od Murtera do Krke 1907 i 1911*, rukopis, list 29 te, *Šikić-Kolušićev nahodaj 1907.g.*, rukopis, list 24, Arheološki muzej Split, Ostavština L. Jelića, IX/2. Spominje ga i K. STOŠIĆ, *Sela šibenskog kotara*, Šibenik, 1941, 234.

¹⁴¹ U staroj inventarskoj knjizi Arheološkog muzeja u Zadru uz br. 204 stoji i opaska olovkom (Jelić) u rubrici *publicato*. Iako Jelić nije objavio ovaj spomenik sačuvane su njegove rukopisne bilješke o dva antička natpisa pronađena 1907. g. na Murteru, na lokalitetu Tamnica na Gradini, a koje je otpravio u tadašnji Muzej Sv. Donata (današnji Arheološki muzej u Zadru). Prvi spomenik svojim dimenzijama gotovo u potpunosti odgovara ovom vojničkom natpisu (visina = 1,04 m, duljina = 0,53 m, debljina = 0,25 m; natpisno polje: visina = 0,53 m, duljina = 0,44 m). Natpis se sastojao od 6 redaka: *G. Volusio [C]n. f. / il(io) Pap(ina tribu) patri / [...]/ ann(orum) [...]/⁵ [... ?XNL?...]/ L C.* (L. JELIĆ, *Od Murtera do Krke 1907 i 1911*, rukopis, list 6 i d. te, *Šikić-Kolušićev nahodaj 1907.g.*, rukopis, list 21 i d., Arheološki muzej Split, Ostavština L. Jelića, IX/2; usp. i K. STOŠIĆ, *Sela šibenskog kotara*, Šibenik, 1941, 234).

Gotovo jedina upadljiva razlika u čitanju natpisa nalazi se u drugom retku. Budući da je proteklo gotovo pola stoljeća od pronalaska do objave lako je moguće da je natpis u međuvremenu pretrpio određena oštećenja te da se dio teksta koji je još bio vidljiv 1907. g. više nije mogao čitati 50-ak godina kasnije. Iako je Jelićev prijepis natpisa nastao neposredno nakon otkrića, te bi prema tome trebao biti i ispravniji, natpis ipak donosim onako kako je objavljen, budući da nisam bila u prilici osobno vidjeti spomenik i usporediti ova dva čitanja sa sadašnjim izgledom natpisa.

¹⁴² Spomenik je zajedno s drugim pronađenim na istom lokalitetu (ovdje br.47) trebao biti prenešen u Muzej Sv. Donata (v. L. JELIĆ, *Od Murtera do Krke 1907 i 1911*, rukopis, list 10., Arheološki muzej Split, Ostavština L. Jelića, IX/2), no danas mu više nije moguće ući u trag.

otok ZLARIN

A. Fortis spominje da je na Zlarinu u 16. st. bio iskopan nadgrobni kamen neke Pansiane koja je nosila naziv kraljica (Regina), te ga je prilikom posjeta otoku bezuspješno nastojao pronaći.¹⁴³ F. Bulić se čudi kako Fortis nije znao da Pansiana nije ime kraljice već pečat carske radionice opeka.¹⁴⁴ PANSIANA je jedan od izuzetno čestih žigova na opekama, ali se uz njega, koliko mi je poznato, ne nalazi dodatak REGINA.¹⁴⁵ Stoga, iako je Bulićeva opaska točna glede pečata na opekama, ipak se ne smije u potpunosti izgubiti iz vida mogućnost da je Fortis uistinu bio obaviješten o natpisu na kamenu ali da su neuki ljudi površno i pogrešno pročitali njegov sadržaj. Vjerojatno će na ovo pitanje odgovor moći dati ili buduća sustavna arheološka istraživanja ili neki sretni slučajni nalaz.

Index epigraphicus

Nomina virorum et mulierum

[M.?] Antonij[us. ? f.] Pullus, nr. 16	Iulia [C.] f. Secunda, nr. 46
M. Aurelius, (libertus), nr. 29	Iulia [C.] f. Tertia, nr. 46
Bimius Fortunius, nr. 45	Iulius C. f., nr. 46 (bis)
Calpurnia, L. Calpurnii Pisonis f., nr. 17, 18-19	[C.] Iulius C. f. Longinus, nr. 46
Ser. Calpurnius Epaphroditus, nr. 30	Munatia C. [f.] Maxsuma, nr. 46
Calpurnius Gemellus, nr. 30	L. Quinctius C. f. Gallus, nr. 36
Cn. Calpurnius Piso (cos. 23 a. C.), nr. 17, 18-19	P. Titienus Nepos, nr. 40
L. Calpurnius Piso, augur (cos. 1. a. C), nr. 17, 18-19	[?] T(itius?) Arthinus(?), centurio(?), nr. 42
T. Carie[nus?] Capitoni(?) f. [—?], nr. 35	Tre[bius? .?] f. Var[...?], nr. 2
Cinius Genialis, nr. 37	C. Volu[m]nius C. f. [...?], miles, nr. 47
Cornelius Ursus, nr. 45	[...?] Severus, aedilis, II vir, nr. 43

¹⁴³ A. FORTIS, nav. dj., 110 ('Il marmo sepolcrale'). Zanimljivo je da slično žig na opeci kao natpis na kamenu tumači i M. L. RUIĆ ('una lapide di cotto', usp. bilj. 90).

¹⁴⁴ F. BULIĆ, nav. dj., 153.

¹⁴⁵ Kako nije napravljen korpus pečata na tegulama za srednju Dalmaciju, usp. npr. R. MATIJAŠIĆ, Radionički žigovi na antičkim opekama zbirke Arheološkog muzeja Istre, *Jadranski zbornik*, 12, 1982-1985, Pula-Rijeka (1985), 291-293 i Prilog I-III.

Helvia Saturnina, nr. 40
Iulia Firmina, nr. 45

[...?] L. f. Secunda, nr. 43

Cognomina virorum et mulierum

Aper, nr. 1, 32
Arthinus(?), nr. 42
Capito(?), nr. 35
[C]ervola, nr. 23
Cin[n]amia, nr. 5
Duanen[us](?), nr. 26
Epaphroditus, nr. 30
[E]u(h)emerus, ser. Aug., nr. 41
Eurialis, nr. 24
Firmina, nr. 45
Fortunius, nr. 45
Fronto, nr. 22
Gallus, nr. 36
Gemellus, nr. 30 (bis)
Genialis, nr. 37
[H]ermione, nr. 20
Longinus, nr. 46
Maxsuma, nr. 46

Nepos, nr. 40
Piso, nr. 17, 18-19 (bis)
Priscus, nr. 5
Pullus, nr. 16
Saturnina, nr. 40
Secunda, nr. 43, 46
Secura, nr. 29
Severus, nr. 43
[T]ercia, nr. 3
Tertia, nr. 46
Ursus, -a, nr. 25, 45
Valens, nr. 48
Var[...?], nr. 2
Vernada, nr. 24
Vestina, nr. 1
Vitalis, nr. 23
[...]era, nr. 26
[.]ysa, nr. 22

Imperatores et domus eorum

Divo Aug(usto) sacr(um), nr. 36
[E]u(h)emerus, ser. Aug., nr. 41

Consules

Cn. Calpurnius Piso (cos. 23 a. C.), nr. 17, 18-19
L. Calpurnius Piso, augur (cos. 1. a. C.), nr. 17, 18-19

Res militaris

(centurio?) (cohortis I. vel II.?) (milliariae?) (Delmatarum?), nr. 42
mil(es) [...], nr. 47
stip(endiorum) [...], nr. 47

Dii Deaque, dedicationes

B(onae) d(eae) dom(inae), nr. 17
D(ianae) A(ugustae) s(acrum), nr. 41
Divo Aug(usto) sacr(um), nr. 36
[Fortunae?], nr. 18-19

Sacerdotes

augur, nr. 17, 18-19

Res municipalis

aedilis, nr. 43

cives, nr. 37

Sepulcralia

a) anni, menses, dies

ann[orum], nr. 47

qui vixit annis [...], nr. 1

qui vixit an(nis) II men(sibus) II die(bu)s XX, nr. 45

vixit annos XXVIII, nr. 22

vixit annis XXV, nr. 30

vixit annis XL, nr. 24

vixit annis LV, nr. 23

vixit [annis X?]XXV, nr. 30

v[ixit?] ann[is ...], nr. 25

vixit ann(is) [...], nr. 20 (ter)

c) varia sepulcralia

arca, nr. 5

benemerenti, b(ene) m(erenti), bene merenti, nr. 1, 23, 24, 30

D(is) M(anibus), nr. 23, 24

folles (ducenti?), nr. 5

h(ic) s(itus) [e(st)], heic sita est, nr. 47, 22

incomparabilis, nr. 45

infans, nr. 45

infelicissimus, nr. 45

locu(m) sepultur(a)e [a]ed(i)fica(ve?)runt, nr. 5

[se]p[ul]tus (?), nr. 5

se vivus [a]rca(m) posuerun[t], nr. 5

si quis volueret [se]p[ul]tus vexa[re]dabet fisco folles (ducenti?), nr. 5

sibi, nr. 23, 46

vivus fe[ci]t], nr. 46

Litterae singulares

B B DOM (Bonae deae dominae), nr. 17

[Genio?] insulae(?), nr. 18-19

Heiae A[ug(ustae)], nr. 17

Her(cub?), nr. 42

Iano Aug(usto) sacrum, nr. 37

Tribus Romanae

Sab(atina), nr. 16

duumvir, nr. 43, 3(?)

ordo, nr. 37

b) parentelae et formulae laudationis

coniugi, nr. 40

coniugi benemerenti, nr. 1

coniu[gi] b(ene) m(erenti), nr. 23

coniugi bene merenti, nr. 24

filiae suae, nr. 46 (bis)

filio incomparabili, nr. 45

(filio) suo, nr. 46 (bis)

infelicissimo infanti, nr. 45

matri, nr. 43

uxori suae, nr. 46

Grammatica

[a]ed(i)fica(ve?)runt, nr. 5

B M (bene merenti), nr. 23, 30
D A S (Dianae Augustae sacrum), nr. 41
D D (donum dedit), nr. 17, 18-19
D M (Dis Manibus), nr. 23, 24
H S [E] (hic situs est), nr. 47
V L S M (votum libens solvit merito), nr. 41
V S H E R V S (voto suscepto Herculo votum solvit), nr. 42

Varia

domu(m) m[actit?], nr. 16
d(onum) d(edit), nr. 17, 18-19
pro salute ordinis sui et civium suorum, nr. 37
simulacrum reformavit adque restituid, nr. 37
testamento poni iussit, nr. 36
[testamen]to fier[i] iussit], nr. 38
testamentum, nr. 35, 36, 38
v(otum) l(ibens) s(olvit) m(erito), nr. 41
v(oto) s(uscepto) H(er)cu(b?) v(otum) s(olvit), nr. 42

Exempla scripturae, numeri

) (centurio?), nr. 42
~ (milliaria?), nr. 42
an(nis) II men(sibus) II die(bu)s XX, nr. 45
XXVIII, nr. 22
XXV, nr. 30

Christiana

a) dedicationes

[D?]e[r?], nr. 44

b) varia

[domine exau]di oratione(m) mea(m) et clamur [meus veniat ad te], Ps. 102 (101), 2, nr. 9
ec(c)[lesia], nr. 39
episc(opus) E[...?] (?), nr. 39
s(an)c(ta)e (?), nr. 39

c) grammatica

clamur, nr. 9

d) anaglypha

capitulum, nr. 33
crux, nr. 10, 33, 44
orans, nr. 33

heic, nr. 22
restituid, nr. 37
sepultur(a)e, nr. 5
se vivus [a]rca(m) posuerunt, nr. 5
veixit, nr. 22
viv(u)s, nr. 46
volueret, nr. 5

Anaglypha

canis anaglyphi fragmentum, nr. 41
cervae anaglyphi fragmentum, nr. 41
Dianae anaglyphi fragmentum, nr. 41
effigiei fragmentum, nr. 16
folium hederiae, nr. 32
linea undosa, nr. 32
palmae, nr. 24
sol, nr. 24
virgula vel palma, nr. 32

XL, nr. 24

LV, nr. 23

[...XX, nr. 26

[X?]XXV, nr. 30

CC(?), nr. 5

Recensus locorum recentiorum

Caska, nr. 31, 32(?)	Murter (Gradina), nr. 46, 47, 48
Caska (Bekarija), nr. 29	Novajla, nr. 1, 2, 3, 5, 6, 7, 8
Caska (Blato), nr. 30	Novajla (christiana), nr. 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15
Caska (Gramaće), nr. 17, 20, 21	Novajla (Stomorica), nr. 4
Caska (Haćevice), nr. 22, 23	Pag, nr. 35
Caska (Košljun, christiana), nr. 33	Sali (Sv. Ivan), nr. 42
Caska (Palčičeve kuće), nr. 25, 26, 27, 28	Sustipanac, nr. 45
Caska (Sv. Ante), nr. 18-19, 24	Trinčel, nr. 16
Caska (Sv. Juraj, christiana), nr. 34	Vlašići, nr. 36, 37
Komat (Sv. Marija), nr. 43	Vrgada (Sv. Andrija, christiana), nr. 44
Kraj (christiana), nr. 39	Žmansko jezero, nr. 41
Luka, nr. 40	

Anamarija Kurić: LATIN INSCRIPTIONS FROM ROMAN, LATE ROMAN AND
EARLY MEDIEVAL PERIOD FROM THE ISLAND OF PAG
AND THE ZADAR AND ŠIBENIK ARCHIPELAGOS

Summary

This work represents the collection of all the up-to-the-present known Latin inscriptions from Roman, late-Roman and early medieval period from the island of Pag and the Zadar and Šibenik archipelagos. It contains 48 inscriptions. Most of them were found on the island of Pag (37), while the other 11 were found on the following islands: Ugjlan (1), Pašman (1), Dugi otok (3), Komat (1), Vrgada (1), Murter (3), and on the islet of Sustipanac (1). The greatest number (33) is from Roman period, while the smaller number can be attributed to late-Roman (5) and early medieval period (10).

1

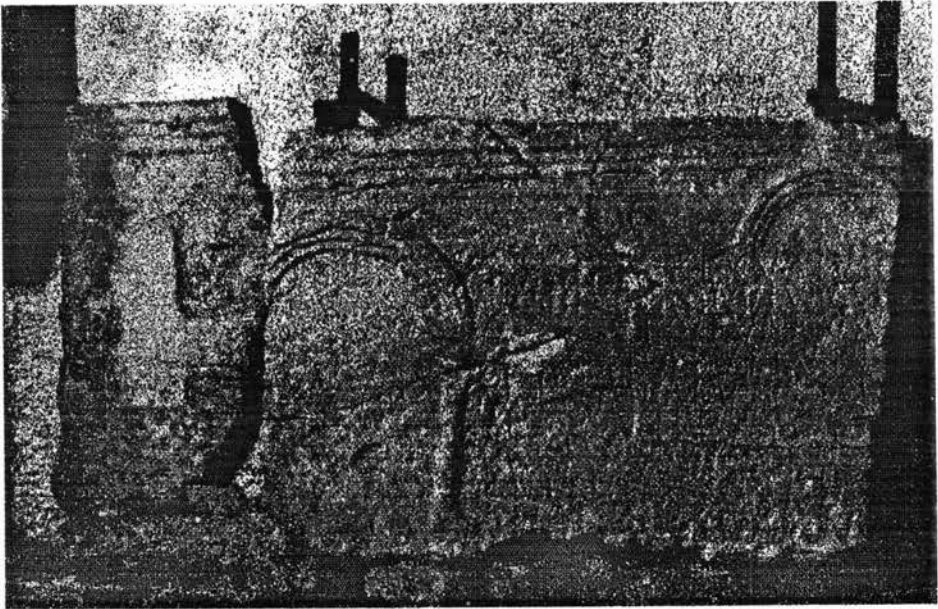

2

*T. 1, sl. 1-2. Antički natpisi iz Novalje
(sl. 1: natpis br. 1, sl. 2: natpis br. 2).*

1

*T. II, sl. 1. Ulomci kasnoantičkog sarkofaga iz Novalje
(br. 5).*

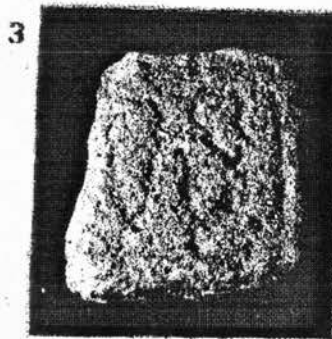
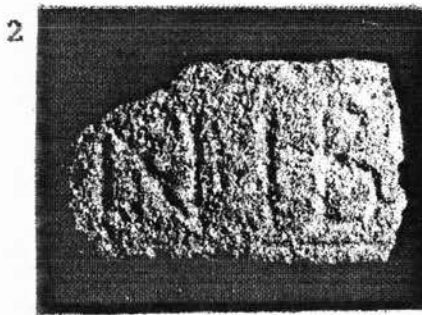
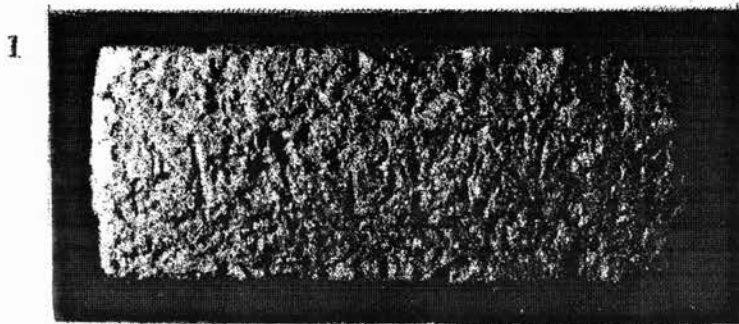
1

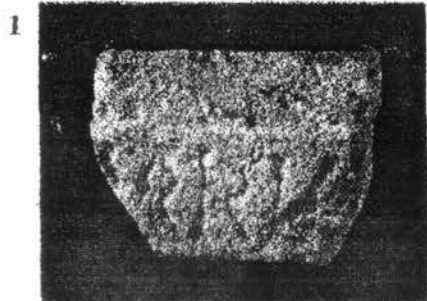
2

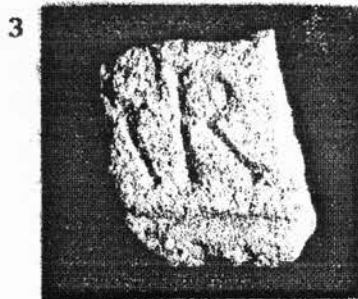
*T. III, sl. 1-2. Kasnoantički natpis na sarkofagu iz Novalje
(br. 5).*

*T. IV, sl. 1-3. Kasnoantički natpisi iz Novalje
(sl. 1: natpis br. 6, sl. 2: natpis br. 7, sl. 3: natpis br. 8)
Sl. 4. Ranosrednioviekovni natpis iz Novalje (br. 9).*

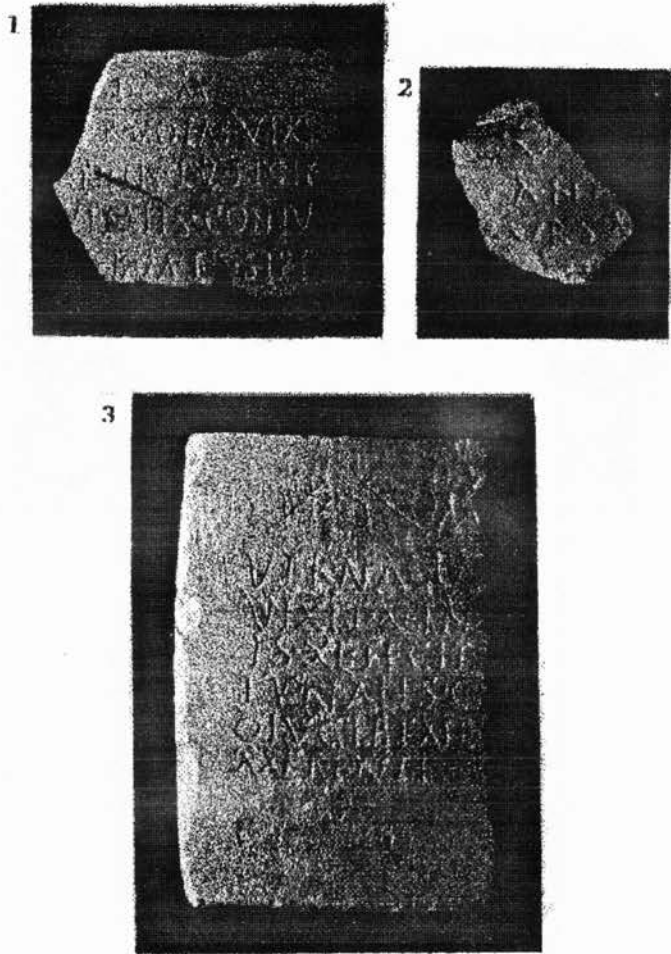
*T. V, sl. 1. Ranosrednjovjekovni natpis iz Caske (br. 34)
Sl. 2-3. Ranosrednjovjekovni natpisi iz Novalje
(sl. 2: natpis br. 11. sl. 3: natpis br. 12).*

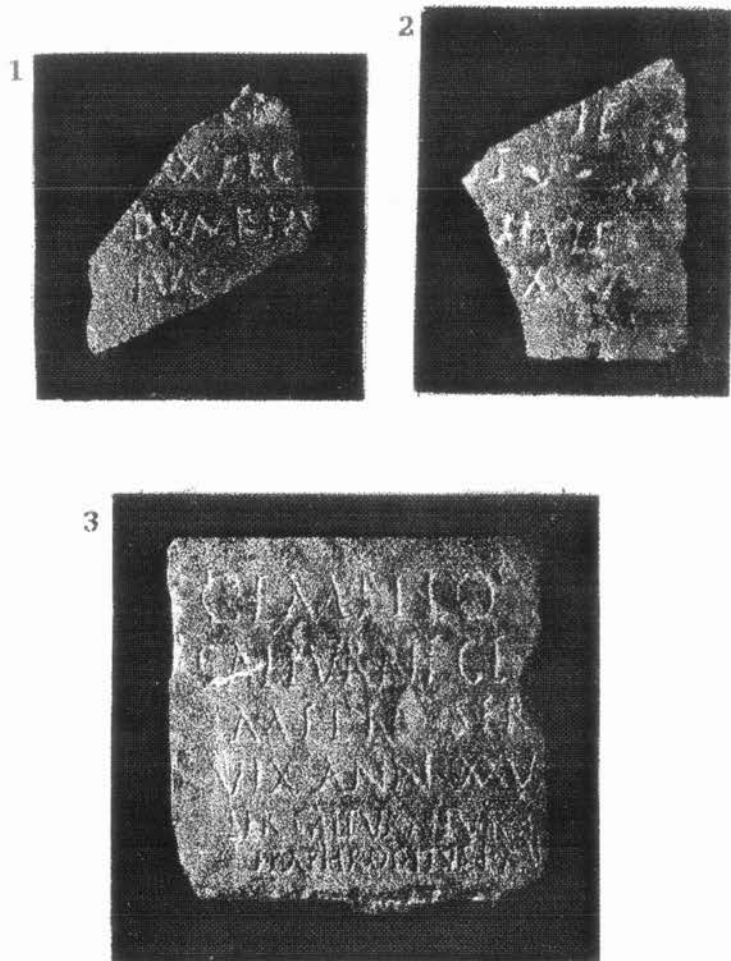
*T. VI, sl. 1-3. Ranosrednjovjekovni natpisi iz Novalje
(sl. 1: natpis br. 13; sl. 2: natpis br. 14; sl. 3: natpis br. 15)*

T. VII, sl. 1. Antički natpis iz Trinčela (br. 16).
Sl. 2. Antički naderobni natpis iz Caske (br. 22).

T. VIII, sl. 1-3. Antički nadgrobni natpisi iz Caske
(sl. 1: natpis br. 23; sl. 2: natpis br. 25, sl. 3: natpis br. 24)

IX, sl. 1-3. Antički nadgrobni natpisi iz Caske
1: natpis br. 26; sl. 2: natpis br. 27. sl. 3: natpis br.

1

2

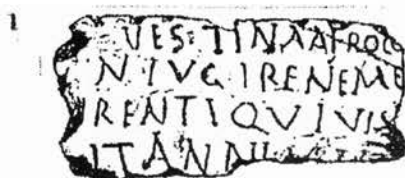
T. X, sl. 1. Antički nadgrobni natpis iz Caske (br. 32). Sl. 2. Antički žrtvenik iz Sali (br. 42).

1
IANO AVG SACRVM
CIVIS GENIALIS PRO SALUTE
PENNIS SVI ET CIVIVM SVORVM
SIMVLACRVM
II REFORMAVIT ADQVE
OPTIMO

2
NN
ANN
IT ANN
VIXIT ANN
IVS MEDIC
ERMIONE

3
ET
A S
Q V

T. XI, sl. 1. Antički votivni natpis iz Vlašića (br. 37). Sl. 2-3. Antički nadgrobni natpisi iz Caske (sl. 2: natpis br. 20; sl. 3: natpis br. 21).

T. XII, sl. 1-3. Antički natpisi iz Novalje
 sl. 1: natpis br. 1; sl. 2: natpis br. 2; sl. 3: natpis br. 3)
 Sl. 4. Antički žrtvenik iz Caske (br. 17).

T. XIII, sl. 1-4. Antički nadgrobni natpisi iz Caske
(sl. 1: natpis br. 22; sl. 2: natpis br. 25; sl. 3: natpis br. 23;
sl. 4: natpis br. 24).

1

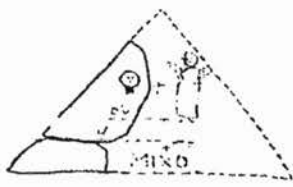
2

3

4

T. XIV, sl. 1-3. Antički nadgrobní natpisi iz Caske
 (sl. 1: natpis br. 26; sl. 2: natpis br. 27; sl. 3: natpis br. 31)
 Sl. 4. Kasnoantički natpis iz Caske (br. 33).

NAPOMENE UZ TABLE

Fotografije na tablicama I-III, VI-IX, IV. (sl. 1-3), V. (sl. 2-3), X. (sl. 1), izradio je mr. Željko

Miletić.

Fotografiju na T. X. (sl. 2) izradio je mr. Ante Uglešić.

Fotografija na T. IV. (sl. 4) preuzeta je iz I. PETRICIOLI, *Spomenici srednjovjekovne arhitekture na otoku Pagu, Starohrvatska prosvjeta*, ser. III, sv. 2, 1952, tabla nakon str. 111.

Fotografija na T. V. (sl. 1) preuzeta je iz C. FISKOVIC, *Bilješke o peškim spomenicima, Ljetopis JAZU*, knj. 57, 1953, sl. 2.

Fotografije na T. XI. predstavljaju snimke dijela rukopisa M. L. RUIĆA, *Delle riflessioni Sopra il Moderno Stato Civile, ed Ecclesiastico della Città di Pago fatte a varj Autori, Diplomi, Privilegi ed altre Carte Pubbliche e Private - Raccolte da Marco Lauro Rujch, Tomo Secondo, MDCCCLXXX ab. U. C. CCCXXXVII* (rukopis u Naučnoj biblioteci Zadar, sign. Manosc. 722/II), str. 298-299.

Crteži na T. XII. (sl. 2-3), XIII. i XIV. (sl. 1, 2, 4) preuzeti su iz A. ŠONJE, *Nepoznati rimski natpisi iz sjevernog dijela otoka Paga, Živa antika*, 11/1, 1961, str. 134, 136, 138-139.

Crtež na T. XII. (sl. 1) preuzet je iz A. ŠONJE, *Utomak nadgrobnje antčke stele iz Novalje na otoku Pagu, Živa antika*, 19/1, 1969, str. 50.

Crtež na T. XII. (sl. 4) preuzet je iz A. ŠONJE, *Nalaz rimskog natpisa na Caski kod Novalje na otoku Pagu, Živa antika*, 8/2, 1958, str. 312.

Crtež na T. XIV. (sl. 4) preuzet je iz A. ŠONJE, *Kasnantički spomenici na otoku Pagu, Peristil*, XXIV/24, Zagreb, 1981, str. 7.